МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра політичної соціології

Пояснювальна записка

до бакалаврської роботи

на тему

«ДИСКУРСИВНИЙ ВИМІР КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: СТАН І СПРИЙНЯТТЯ»

Виконала: студентка 4-го курсу групи СПМ-44
першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 054 Соціологія
Сошенко Анастасія Сергіївна

Керівник: Бойко Д.М.,
кандидат соціологічних наук,
завідувач кафедри політичної соціології

Рецензент: Борисов Р.І.,
кандидат соціологічних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри соціології

Харків 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет соціологічний

Кафедра політичної соціології

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Спеціальність 054 Соціологія

Освітньо-професійна програма «Соціально-політичні та маркетингові дослідження»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

політичної соціології

Дмитро БОЙКО

_____

підпис

“18” березня 2025 року

ЗАВДАННЯ

ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Сошенко Анастасія Сергіївна
(прізвище, ім’я, по батькові студента)

Тема роботи «Дискурсивний вимір корупції в Україні: стан і сприйняття», керівник роботи Бойко Дмитро Миколайович, кандидат соціологічних наук, завідувач кафедри політичної соціології, затверджені наказом по університету від «14» квітня 2025 року № 1006-5/947

1. Строк подання студентом роботи травень 2025 року.

2. Перелік питань, які потрібно розробити
1) теоретично обґрунтувати підходи до вивчення корупції як соціальної практики, проаналізувавши класичні та сучасні соціологічні концепції;
2) розробити аналітичну рамку дослідження корупції, використовуючи концепцію критичного дискурс-аналізу Нормана Феркло, а також дискурсивну теорію Е. Лакло та Ш. Муфф;

3) операціоналізувати основні поняття, зокрема «корупція», «корупційна практика», «соціальна практика», «дискурс» і визначити їх прикладне значення у контексті дослідження;
4) виявити ключові дискурсивні моделі інтерпретації корупції у сучасному українському суспільстві та визначити, як вони впливають на сприйняття корупції як норми або аномії;
5) дослідити соціально-групові відмінності у ставленні до корупції за ознаками статі, віку, типу населеного пункту та соціального становища, використовуючи масив даних сьомої хвилі Світового дослідження цінностей WVS (2020);
6) перевірити основну гіпотезу дослідження про те, що корупція в українському суспільстві є соціально сконструйованим явищем, що формується та підтримується через публічні дискурси;
7) сформулювати висновки та основні рекомендації щодо трансформації уявлень про корупцію в українському суспільстві.

3. План роботи

№ з/п	Назва етапів роботи
1	Визначення теми, формулювання мети, об'єкта, предмета та гіпотез дослідження
2	Теоретичний аналіз підходів до вивчення корупції як соціальної практики
3	Операціоналізація основних понять дослідження: «корупція», «соціальна практика», «дискурс»
4	Розробка аналітичної рамки на основі критичного дискурс-аналізу та дискурсивної теорії
5	Огляд емпіричних досліджень і джерел даних (зокрема масиву WVS 2020 року)
6	Перевірка гіпотез за допомогою вторинного аналізу даних сьомої хвилі Світового дослідження цінностей WVS
7	Інтерпретація результатів у контексті соціально-групових відмінностей та дискурсивних моделей сприйняття корупції
8	Формулювання висновків та рекомендацій, узагальнення теоретичних і емпіричних результатів

4. Дата видачі завдання 18 березня 2025 року.

Студент Анастасія СОШЕНКО

Керівник роботи Дмитро БОЙКО

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ КОРУПЦІЇ 8

1.1 Теоретико-методологічні підходи до розгляду корупційних практик в соціологічному вимірі 8

1.2 Теоретична інтерпретація основних понять в дослідженні корупції. Концептуалізація поняття “корупція” 18

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ГРУПОВА СПЕЦИФІКА СПРИЙНЯТТЯ КОРУПЦІЇ 27

2.1 Стан корупції в Україні та ставлення громадян України до корупційних практик 27

2.2 Гендерні та вікові відмінності сприйняття корупції громадянами України 36

2.3 Класові відмінності сприйняття громадянами України корупційних практик 41

2.4. Відмінності сприйняття корупції громадянами України за типом населеного пункту 44

ВИСНОВКИ 50

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 54

ДОДАТКИ 57

Анотація 80

Abstract 82

ВСТУП

Обрана тема представляє гострий теоретичний та практичний інтереси, тому що корупція залишається однією з головних перешкод розвитку, що стримує економічний та соціальний прогрес, заважає реалізації прозорого урядування та ефективних реформ. Враховуючи, що денотат “корупція” поступово перетворився на коннотат — тобто суха логічна інформація набуває символічного змісту та багатозначності, а багато життєвих ситуацій резюмуються фразою “зрозуміло, скрізь корупція”, можна говорити про її “вбудованість” у повсякденність. Повсякденне життя є простором для утворення смислів, оцінок та конструювання правил, однак, для глибшого розуміння корупції у її повсякденному розумінні, необхідно вийти за межі домінуючого реалізму, який абсолютизує її трактування як об'єктивного феномена, і звернутися до номіналізму, що акцентує увагу на індивідуальних практиках та дозволяє розглядати корупцію як частину рутини. Це, в свою чергу, дає змогу зрозуміти, що корупція є результатом соціального конструювання реальності, тобто саме розуміння “корупції” є соціальним конструктом, відповідно, як будь-який соціальний конструкт, вона існує виключно тому, що люди вважають її реальним і широко поширеним явищем, а це, в свою чергу, впливає на формування правил життєдіяльності.

Таким чином, **актуальність** обраної теми полягає в тому, що корупція залишається однією з головних перешкод для економічного та соціального розвитку, знижує прозорість урядування та ефективність реформ, з огляду на це ми ставимо наступне дослідницьке питання: яким чином корупційні практики транслюються та відображаються в суспільних наративах і соціальних нормах? І як в свою чергу дискурсивні конструкції визначають корупцію, формують ставлення до корупції в суспільстві та

наскільки впливають на загальне сприйняття цього явища як норми чи аномії?

На онтологічному рівні аналіз корупції в українському контексті передбачає визначення та дослідження цього явища як соціально-політичного феномена з огляду на локальні культурні фактори, історичні традиції, зокрема, пострадянську спадщину, а також значні соціальні та політичні трансформації останнього десятиріччя (Євромайдан, реформа децентралізації, воєнне вторгнення у локальній та повномасштабній фазі тощо). У цій роботі ми пропонуємо розглядати корупцію як соціальну практику, що формується під впливом культурного поля, в якому перебувають індивіди чи соціальні групи, котрі можуть виступати як ініціатори (суб'єкти) корупційних дій, так і їх виконавці (агенти), що здійснюють ці практики. Концепція "соціальної практики" передбачає подвійний підхід до аналізу корупційних дій: з одного боку, це конкретні індивідуальні дії, які залежать від соціального контексту та ситуаційних факторів; з іншого — ці дії інституціоналізуються та закріплюються в структурах суспільства, що створює тенденцію до повторення корупційних практик як певних шаблонів поведінки. Як наслідок, корупція набуває стабільного характеру, не обмежуючись одиничними випадками, а перетворюючись на систему, що відтворюється в суспільстві через конкретні соціальні та політичні структури. Цей підхід можна поєднати з розглядом дискурсивного аспекту, оскільки корупційні практики не тільки відтворюються в соціальних взаємодіях, але й формуються в публічному дискурсі (через наративи та мовні практики), що закріплює в свідомості суспільства певні норми та уявлення про це явище.

На гносеологічному рівні складність і актуальність вивчення корупції як соціального феномена зумовлює підвищений інтерес дослідників з різних соціальних та гуманітарних наук, таких як економіка, соціологія, політологія, історія, юридичні науки та інші. Виникає питання, чи можна

об'єктивно оцінити масштаби корупції, і якщо так, то яким чином суб'єктивні сприйняття, інтерпретації та соціальні уявлення впливають на формування нормативних підходів до боротьби з цим явищем. Це питання ставить під сумнів традиційні концепції, які розглядають корупцію лише як юридичне чи економічне явище, без урахування її культурних і соціальних аспектів. Ми пропонуємо розглядати корупцію як частину соціальної реальності, що формується через дискурсивні практики, інтегровані в соціальний контекст.

Об'єкт дослідження — корупція як соціальна практика в Україні.

Предмет дослідження — сприйняття корупційних практик в українському суспільстві повнолітнім населенням України.

Метою даної роботи є визначення ролі та місця соціально-групових позицій та дискурсивних процесів у нормалізації / маргіналізації корупційних практик в Україні.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання**:

- окреслити теоретико-методологічні підходи до вивчення корупційних практик в соціологічному вимірі, зокрема проаналізувати підходи до корупції як соціальної практики, включаючи мікросоціологічні та дискурсивні теорії;
- операціоналізувати основні поняття: соціальна практика, корупція, корупційна практика;
- застосувати теорію критичного дискурс аналізу Нормана Феркло для аналізу корупційних практик в Україні;
- визначити корупційні практики в розрізі дискурсивної теорії Ернесто Лакло і Шанталь Муфф;
- виявити та проаналізувати основні форми та механізми прояву корупції в Україні;
- визначити фактори поширення корупційних практик в Україні;

- проаналізувати вплив корупції на різні сфери суспільного життя (державне управління, економіку, соціальну сферу);
- виявити та описати групові (гендерні, вікові, класові, за типом поселення) відмінності сприйняття громадянами України корупційних практик.

Основна дослідницька гіпотеза полягає в тому, що корупція в українському контексті є результатом не лише індивідуальних поведінкових патернів, але й соціально-конструйованих уявлень, які формуються через дискурсивні практики. При цьому дискурси, що оточують це явище, не лише відображають існуючі соціальні реалії, а й активно формують суспільне ставлення до корупції, визначаючи її сприйняття як “норму” або “аномію”.

Інструментальні гіпотези полягають в тому, що:

1. Існують класові відмінності сприйняття корупції, а саме статистичний зв’язок між ставленням до корупції та позицією в соціально-економічній ієрархії. Люди з високим рівнем доходу, які займають впливові посади або мають зв'язки з владними структурами, що в свою чергу може створювати недостатню прозорість і відповідальність, мають більш позитивне (схвальне) ставлення до корупції задля збереження і поліпшення власних позицій у суспільстві.
2. Існують гендерні відмінності сприйняття корупції, котрі проявляються в тому, що жінки є більш вразливими до наслідків корупції через існуючі нерівні владні гендерні відносини, тому жінки загалом менш корумповані та з більшою вірогідністю відмічають, що в Україні існує ризик бути притягнутим до відповідальності за участь у корупційних практиках ніж чоловіки.
3. Не існує значущих відмінностей сприйняття корупції серед представників різних вікових груп.

4. Існують відмінності сприйняття корупції за типом населеного пункту. У великих містах люди частіше стикаються з ситуаціями, де можливі корупційні дії – наприклад, в органах державної влади чи місцевого самоврядування, проте, у малих містах чи селах, де соціальні зв'язки є щільнішими, корупційні практики можуть сприйматися як необхідний інструмент для вирішення повсякденних проблем. Тому мешканці великих та середніх міст, завдяки кращому доступу до інформації, вищому рівню освіти, більшій конкуренції та активності громадянського суспільства частіше усвідомлюють поширеність корупції в країні та ризик відповідальності за неї, ніж мешканці малих міст та сіл.

Теоретико-методологічною базою дослідження були обрані концепції критичного дискурс-аналізу Нормана Феркло та дискурсивна теорія Ернесто Лакло і Шанталь Муфф.

Емпірична база дослідження. В якості емпіричної бази ми використовували масив даних сьомої хвилі Світового дослідження цінностей, реалізованого з 21 липня 2020 року до 17 серпня 2020 року компанією Info Sapiens та ГО "Центр «Соціальний моніторинг". Загальна вибірка опитування склала 1289 інтерв'ю (максимальна похибка вибірки – 2,7%, з імовірністю 0,95 і без врахування дизайн-ефекту). Слід зазначити, що вибірка 2020 року репрезентує всю територію України, за винятком неконтрольованих українським урядом територій Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Отже, робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків; об'єм роботи –53 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ КОРУПЦІЇ

1.1 Теоретико-методологічні підходи до розгляду корупційних практик в соціологічному вимірі

У межах класичної соціологічної думки корупція аналізується через три основні аспекти. По-перше, це поведінкові моделі, що виникають внаслідок патологічного чи нерівномірного поділу праці, що веде до створення надмірних і опосередкованих елементів у соціальній структурі. По-друге, корупція сприймається як результат інституційного дефіциту або привласнення ресурсів в умовах недієздатності або дисфункційності соціальних інститутів. По-третє, корупція розглядається як механізм досягнення соціально визнаних цілей за допомогою нелегальних або неформальних засобів. Такий підхід дозволяє сприймати корупцію не лише як порушення норм, а й як стратегію, що виникає через обмежені можливості та дисбаланс у розподілі ресурсів [1].

Сучасні теорії соціальної взаємодії розширюють це розуміння, акцентуючи увагу на символічному аспекті корупції. Згідно з цими підходами, корупційні практики розглядаються як специфічна форма соціального обміну, де учасники взаємодіють, обмінюючись ресурсами, впливом, послугами або статусом, водночас враховуючи очікування та інтерпретації поведінки один одного. Ключову роль в таких взаємодіях відіграє семантичне поле, яке формують символи, дії та соціальні жести, що сигналізують про готовність брати участь у неформальних практиках. У таких умовах учасники корупційних відносин орієнтуються не лише на передбачення реакцій один одного, але й на створення враження, яке сприятиме подальшому розвитку цих взаємодій. Це, в свою чергу, дозволяє оцінити ситуацію як таку, що є сприятливою для здійснення корупційних дій, трансформуючи корупцію з індивідуального порушення на рівень

взаємодії, регульованої груповими нормами та соціальними механізмами [1].

Особливо цінним є вклад некласичної соціології, яка пропонує нові інструменти аналізу, акцентуючи увагу на суб'єктивному вимірі — дослідженні того, як індивіди переживають, сприймають та репродукують корупційні практики у повсякденному житті. Замість розгляду корупції як зовнішнього чи інституційного порушення, увага переноситься на механізми габітуалізації — процеси, завдяки яким неформальні дії стають звичними, буденними і навіть морально виправданими. Корупція постає як масова стратегія адаптації до нестабільного або слабкого інституційного середовища, у якому поведінкові регулятори є або неефективними, або постійно змінюються [2].

У межах структурно-функціонального підходу, запропонованого Талкоттом Парсонсом і розвинутого Робертом Мертоном, корупція осмислюється як явище, що виникає внаслідок дисбалансу між суспільними нормами та реальними соціальними практиками. Важливим аналітичним внеском цього підходу є ідея конфлікту між універсальними (загальнозначущими) нормами та партикулярними (локальними, груповими), що створює умови для виникнення відхилень у поведінці. Згідно з цією концепцією, корупція не є просто індивідуальним порушенням закону, а відображає структурні порушення в системі соціальної інтеграції. Коли соціальні інститути не виконують покладені на них функції, або ці функції стають лише номінальними, в суспільстві формується стан функціонального напруження [3; 4].

Дисфункціональність інститутів відкриває можливості для виникнення латентних механізмів дії, які часто спрямовані на задоволення інтересів окремих груп. У такому контексті корупційні дії можуть розглядатися як альтернативні стратегії доступу до ресурсів в умовах обмеженості або нерівномірного їх розподілу [1]. В рамках цього підходу

корупційні практики отримують функціональне значення, оскільки вони задовольняють певні потреби соціальних груп, виконуючи роль неформального перерозподілу ресурсів і компенсуючи інституційні прогалини. Мертон підкреслював, що індивіди можуть звертатися до інноваційних (включаючи незаконні) методів, коли між суспільно прийнятими цілями та засобами їх досягнення існує розрив. І як наслідок, корупція виступає як відповідь на структурний дисонанс між цінностями і реальними можливостями їх втілення.

Із перспективи структурно-функціонального аналізу, важливо враховувати соціальний контекст, на якому відбуваються корупційні взаємодії. Йдеться про групові практики, що виникають у межах замкнутих інституційних середовищ (наприклад, державні органи, бюрократичні структури), де контроль з боку суспільства є обмеженим. Це дозволяє розглядати корупцію не лише як індивідуальне діяння, а й як соціальне явище, яке тісно пов'язане з структурами влади, нормами і соціальними очікуваннями.

Підходи, що сформувалися в межах сучасних соціологічних теорій, зокрема ідеї П’єра Бурдьє, пропонують інтерпретувати корупцію як складний соціальний процес, що виникає з взаємодії агентів у структурованих соціальних просторах. Вона не має стабільного, універсального змісту, а формується в результаті конкретних відносин сил у різних соціальних полях, де діють власні правила гри, і де ресурси та капітали — економічні, культурні, символічні — розподіляються нерівномірно. У такому розумінні корупція не є винятком, а логічним результатом боротьби за позиції, доступ і вплив.

Центральним у цьому підході є поняття габітусу — системи набутих схем сприйняття, мислення і дії, яка визначає, як індивіди орієнтуються в соціальному просторі. Корупційні дії можуть не усвідомлюватися як “порушення”, бо вони укорінені в щоденній практиці, в тому, що

сприймається як звичне, природне чи “єдино можливе”. У цьому контексті корупція постає не стільки як свідома девіація, скільки як вияв тієї практичної логіки, що діє на рівні звичного, сформованого досвідом способу реагування на соціальні обставини. Відмінність від традиційних підходів, які трактують корупцію як свідоме і навмисне порушення норм, полягає в тому, що в межах даної методологія корупція розглядається як частина соціальних стратегій, де габітуалізовані неформальні практики стають конкурентною перевагою. У такий спосіб корупція виступає як інструмент адаптації до соціальних реалій, де правила і норми часто є недостатньо ефективними або змінюються, що робить корупційні практики частиною повсякденного соціального досвіду [1].

Утім, для повного аналізу механізмів відтворення корупції необхідно розширити аналітичну рамку і звернутися до категорії соціального капіталу, що безпосередньо пов'язаний із процесами формування довіри, взаємних зобов'язань і неформальних зв’язків. Зв’язок між корупцією та соціальним капіталом є складним і багатогранним, оскільки існують різні форми корупційних практик, а також варіативні рівні соціального капіталу — від міжособистісних зв'язків до інституційної довіри та колективної солідарності.

Згідно з визначенням Джеймс Коулмена, соціальний капітал є “одним з методів інтеграції елементів соціальної структури в теоретичну парадигму раціональної дії” [5]. За Робертом Патнемом, соціальний капітал формуються в суспільстві через два основні, взаємопов'язані інституційні елементи: норми взаємності в міжособистісних стосунках та горизонтальні мережі суспільної активності. Ці мережі активності, у свою чергу, сприяють становленню загальних норм взаємодопомоги, що базуються на принципі: “Я допоможу тобі зараз, сподіваючись, що ти або хтось інший допоможе мені у майбутньому” [6].

На нашу думку, сутність соціального капіталу полягає у здатності акумулювати різноманітні ресурси через залучення до системи соціальних зв'язків, функціонування якої підтримується комплексом стійких регулятивних норм. Коли в індивідуальній мережі особи, зокрема високостатусної, є “вигідні” знайомства, це може сприяти виникненню непотизму і зловживанню службовими повноваженнями. У разі їх відсутності, бажане може бути отримано через хабарі, що стає не тільки способом досягнення мети, а й входом до нових соціальних кіл, що розширює можливості для накопичення ресурсів, як законних, так і нелегальних (наприклад, при складанні іспиту з водіння, працевлаштуванні або вступі до навчального закладу). Щодо мезорівня, то груповий соціальний капітал може сприяти розвитку корупційних явищ за умови певних факторів. Зокрема, культура групи може бути орієнтована на партикуляризм і специфічність, що призводить до нормалізації непотизму, використання службових повноважень для вигоди певної групи, а не суспільства в цілому. В таких умовах можна говорити про наявність клановості. Кланові мережі характеризуються сильною внутрішньою солідарністю, відчуттям спільної ідентичності та здатністю залучати нових учасників через родинні чи шлюбні зв’язки. Такі структури можуть виступати як посередники між державними органами та вільним ринком, створюючи певні корупційні механізми [7].

Водночас варто зазначити, що наведені вищі підходи мають певні недоліки до вивчення та аналізу корупції, оскільки дане явище вбирає в себе надзвичайно широкий спектр значень, що ускладнює його чітке визначення і трактування. Тому крім розгляду корупції як реального соціального феномена, важливо звернути увагу на її дискурсивний вимір, оскільки корупція формується і трансформується через соціальні, політичні та культурні наративи.

Згідно з концепцією Ернесто Лакло та Шанталь Муфф, що базується на ідеях гегемонії та дискурсивної структури, значення соціальних явищ постійно змінюються через процеси символічної боротьби, що включають артикуляцію, фіксацію та виключення певних елементів. У такому контексті поняття “корупція” є динамічним і змінним, а не статичним і універсальним. Воно виникає як “дискурсивна конструкція”, що адаптується до конкретних політичних, правових і культурних обставин, змінюючи своє значення в залежності від контексту, в якому воно використовується [8]. Крім цього, дане поняття формується в межах складної системи дискурсивних відносин, що відображають конкуренцію між різними соціальними акторами за право визначати нормативні рамки соціально допустимої поведінки. У цій боротьбі беруть участь представники державної влади, політичні лідери, медіа, експертні середовища, громадські організації та академічні інститути. Кожен з них здійснює спроби нав’язати певне означення поняття “корупція”, що відповідає їхнім стратегічним інтересам, тим самим прагнучи фіксувати певну версію соціальної реальності як “єдино правильну”.

У відповідності до постструктуралістської концепції гегемонії, запропонованої Ернесто Лакло та Шанталь Муфф, дискурсивні одиниці не мають фіксованого значення поза системою знаків, у якій вони функціонують, а їхній смисл завжди є результатом тимчасової артикуляції, зумовленої політичним контекстом [8]. У цьому сенсі боротьба за визначення корупції є водночас боротьбою за гегемонію — за інституціоналізацію того чи іншого бачення соціального порядку через символічний контроль над базовими категоріями публічного дискурсу.

Як наслідок, поняття “корупція” постає як дискурсивний конструкт, значення якого залежить від конкретних умов його вживання та від того, який із дискурсів — правовий, політичний, ідеологічний, науковий — тимчасово здобуває гегемонне становище. Водночас у певних

соціокультурних контекстах корупційні практики можуть легітимізуватися як соціально допустимі або навіть очікувані. Наприклад, явища непотизму або клієнтелізму можуть розглядатися не як девіації, а як звичні механізми соціальної взаємодії, що базуються на системі неформальних зобов'язань, обміну лояльністю та підтримкою. Як зазначає Ірвінг Гоффман, у таких умовах соціальна поведінка часто визначається не формальними правилами, а очікуваннями, пов'язаними з ролями, які індивід виконує в межах конкретного соціального середовища [9].

У концептуальному полі теорії дискурсу Е. Лакло та Ш. Муфф виділяють два ключові поняття — *"дискурс"* та *"область дискурсивності"*. Під дискурсом розуміється процес часткової фіксації значень у соціальному просторі, тобто спроба встановити стабільність у визначенні понять, які в реальності залишаються відкритими до змін. Натомість область дискурсивності позначає всі ті смисли, що були виключені під час формування цього дискурсу. Проте в наукових дискусіях існує суперечність: чи йдеться про будь-які значення, що залишилися поза дискурсом, чи лише про ті, які можуть бути потенційними конкурентами в боротьбі за гегемонію смислів [8]. Саме це ускладнення і робить "область дискурсивності" ключовим аналітичним інструментом. З одного боку, вона слугує сховищем альтернативних або маргіналізованих трактувань, з іншого — є простором, звідки можуть постати нові смислові конструкції, здатні трансформувати існуючі дискурсивні порядки. У цьому контексті, наприклад, різні уявлення про корупцію, які зосереджені не на правовому аспекті, а на глибинних соціальних чи економічних передумовах, можуть бути витіснені з політичного дискурсу. Замість системного аналізу причин — нерівності, нестачі інституційної довіри, дефіциту соціального капіталу — суспільству пропонується вузький набір рішень, зосереджених на інституційних реформах та законодавчому контролі. Це, своєю чергою, формує певну ідеологічну рамку, яка визначає не лише зміст поняття

“корупція”, а й допустимі шляхи її подолання. Відтак дискурс не просто відображає реальність, а активно її конструює, тоді як область дискурсивності — це простір, де зберігаються витіснені альтернативи, здатні вплинути на зміни в системі, коли зміниться політичний або культурний контекст. Таке розуміння дозволяє трактувати корупцію не як однозначне явище, а як продукт символічної боротьби за визначення її смислу — боротьби, що відбувається не лише в політико-правовому, а й у соціокультурному полі. Як зазначають Лакло і Муфф, домінантний дискурс завжди неповний і нестійкий, тому потенційні виклики з боку “області дискурсивності” залишаються постійною загрозою його стабільності [10; 11].

Центральною категорією в дискурсивній теорії є “вузлова точка” (nodal point) — ключовий елемент, навколо якого структуруються інші смисли. Такими вузлами можуть бути поняття, як-от “прозорість”, “законність”, “відповідальність”, що задають рамки дозволеного й недопустимого та визначають, які дії вважаються корупційними .

Формування ідентичності в межах дискурсу корупції відбувається через процеси артикуляції, де індивіди та групи займають певні позиції, визначаючи себе як “борців з корупцією” або “агентів корупційних практик”. Ці позиції не є сталими, а змінюються залежно від контексту та зміни дискурсивних практик. Щодо осіб, залучених до корупційних практик, то їх ідентифікація як “корупціонерів” рідко відбувається в рамках внутрішнього самовизначення. Натомість, в межах неформальних соціальних практик використовуються такі евфемізми як “вирішити питання”, “домовитись”, “допомогти”, що дозволяє уникати прямої ідентифікації із девіантною поведінкою, зберігаючи таким чином соціальну легітимність певних практик. Це свідчить про те, що корупційні практики в деяких соціальних групах можуть бути не лише нормалізованими, а й функціонувати як частина звичної соціальної практики.

Подібне розуміння корупції як соціального конструкта відкриває можливості для подальших досліджень, орієнтуючись на методи дискурс-аналізу. Зокрема, важливим є вивчення того, як саме соціальні актори, залучені до корупційних практик, формують і трансформують свої ідентичності, а також які мовні стратегії застосовують для легітимації або мінімізації негативного сприйняття своїх дій.

Водночас існує низка альтернативних уявлень про корупцію, які не входять до цього гегемонного означення, але продовжують функціонувати в публічному просторі як маргінальні. Наприклад, у повсякденному дискурсі корупція іноді сприймається як “правило гри”, як адаптивна стратегія у ситуації адміністративної неефективності, як прояв “взаємодопомоги”, що допомагає виживати в умовах нестабільності. В окремих випадках вона навіть наділяється позитивною конотацією — як “послуга”, “домовленість”, “вдячність” (подарунок) тощо. Ці трактування не зникають повністю, але вони витісняються в зону області дискурсивності — смислового потенціалу, який існує поза межами домінантної артикуляції, але може бути реактивований у разі зміни політичного контексту.

На відміну від постструктуралістських теорій дискурсу, критичний дискурс аналіз (КДА) суттєво не відхиляється від марксистської традиції. У своїй праці “Порядок дискурсу”, відповідаючи на питання про природу дискурсу як матеріального втілення написаного чи сказаного, Фуко стверджує, що дискурс є “те, за що ведеться боротьба, і те, чим ведеться боротьба, це влада, якою прагнуть заволодіти”, а також саме через дискурс реалізуються системи пригнічення [12].

Деякі підходи в КДА справді приймають точку зору Фуко про те, що влада — це радше продуктивна сила, а не власність окремих людей, за допомогою якої вони впливають на інших, але водночас, КДА відрізняється від підходу Фуко в тому, що застосовує поняття ідеології для теоретичних міркувань про підпорядкування одних соціальних груп іншим.

Дослідження КДА відповідно зосереджені як на дискурсивних практиках, що конструюють репрезентації світу, соціальних об'єктів та соціальних відносин, включно з розподілом влади, так і на ролі, яку ці дискурсивні практики відіграють у просуванні інтересів певних соціальних груп [8, с. 112-113].

КДА, за визначенням дослідниці Мішель Лазар [8], є теоретичним підходом, що перебуває на перетині соціальних практик і дискурсивних структур. Подібну точку зору висловлює і Норман Феркло, який є автором одного з варіантів критичного дискурс-аналізу, що буде розглянуто далі.

Дискурсивний вимір корупції, згідно з підходом Феркло, полягає в тому, як через медіа, політичні інституції, закони та соціальні практики формується уявлення про корупцію та її природу в суспільстві. Оскільки соціальні практики не є нейтральними, вони постійно перебувають під впливом домінуючого гегемонного дискурсу, який визначає, як сприймати та інтерпретувати певне соціальне явище, в даному випадку — корупцію. У цьому контексті важливо зрозуміти, що дискурси не лише описують реальність, а й активно її конструюють, формуючи суспільне ставлення до певних явищ та встановлюючи межі прийнятних рішень щодо їхнього вирішення.

Феркло акцентує увагу на розмежуванні дискурсивних і недискурсивних аспектів соціальної практики, що дозволяє зрозуміти, як дискурси, навіть ті, що здаються на перший погляд безпосередньо пов'язаними з мовною практикою, формують більш широкі соціокультурні контексти, в яких відбуваються політичні та економічні зміни. У випадку корупції це може проявлятися в тому, як медіа та політики обирають термінологію та рамки для опису корупційних практик, що обмежує розуміння цього явища як системного і глибоко вкоріненого в соціальних, політичних та економічних структурах [11, с. 131-133].

Дискурс, який представлений у медіа чи політичних дебатах, часто зводить корупцію до індивідуальних випадків, тим самим звужуючи її трактування до простих випадкових інцидентів, а не до розуміння її як складної соціальної проблеми. На нашу думку, такі дискурси створюють обмежену картину проблеми та можливостей для її вирішення, зосереджуючи увагу на поверхневих заходах, таких як антикорупційні реформи або окремі судові процеси, і не зачіпаючи глибинних структурних причин. Як зазначають Йоргенсен і Філліпс, дискурсивні практики здатні формувати сприйняття соціальних явищ та контролювати політичні дискусії, оскільки через них визначаються межі того, що є допустимим в публічному обговоренні [8, с. 118].

1.2 Теоретична інтерпретація основних понять в дослідженні корупції. Концептуалізація поняття “корупція”

Феномен корупції є складним і багатогранним соціальним явищем, що перебуває на перетині інтересів багатьох наукових дисциплін — соціології, політології, економіки, права, філософії, етики, психології тощо. Незважаючи на зростаючу увагу з боку дослідників, осмислення цього явища досі залишається фрагментованим і недостатньо систематизованим. Більшість наукових підходів акцентує увагу на окремих аспектах корупції, тоді як повноцінне розуміння її природи потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує інституційні, культурні, економічні та поведінкові виміри.

Ми пропонуємо розглядати змістові характеристики корупції саме як соціальної практики, що визначається культурним полем, в якому перебуває індивід або соціальна група, котрі можуть бути як суб’єктами корупційних практик, так і агентами, через яких здійснюється корупційна діяльність. Залежно від залучених суб’єктів та сектору, практики зловживання владними повноваженнями можуть набувати форм

політичної, ділової або побутової корупції, що виникає при взаємодії пересічних громадян та посадових осіб.

Соціальні практики — це способи організації людської діяльності в межах соціальних структур. П'єр Бурдьє у своїй роботі “Логіка практики” (1990) визначає соціальну практику як взаємодію між структурою та індивідом, що виявляється через “габітус” — систему стійких схем сприйняття, мислення та дії. Він наголошує, що соціальні практики не є лише результатом індивідуальних рішень, але й відображають глибинні соціальні структури, що управляють поведінкою людей у різних контекстах. Соціальні практики, згідно з Бурдьє, є не тільки результатом індивідуальних виборів, а й соціальних умов, які формують ці вибори. Вони відображають відносини влади, соціальні норми і культурні особливості [13]. Мішель Фуко вивчав соціальні практики через призму влади та дисципліни, зокрема в контексті інституціоналізованих практик, таких як освіта, психіатрія та пенітенціарна система. У його роботах, таких як “Дисципліна і покарання” (1975), соціальні практики розглядаються як механізми контролю та нормалізації поведінки, які функціонують через різні інституції. Для Фуко важливою є ідея, що соціальні практики визначаються не лише законами або формальними інститутами, але й через інтерналізацію норм та дисциплінарних структур, які формують поведінку індивідів [14]. У теорії соціального конструктивізму Пітер Бергер та Томас Лукман (1966) розглядають соціальні практики як процеси, що формують соціальну реальність через взаємодію людей і конструювання знання, яке сприймається як істина. Вони підкреслюють, що соціальна реальність є результатом спільних дій та взаємодії, і саме через ці практики формуються соціальні норми, інститути та ідентичності [15]. Альфред Шюц, в свою чергу, розглядає соціальні практики через призму повсякденного досвіду. Він визначає їх як інтерсуб'єктивні дії, що базуються на спільних значеннях і нормах, які стають основою для формування соціальної реальності. Для

Шюца важливою є ідея, що соціальні практики дозволяють людям орієнтуватися у світі, оскільки вони встановлюють стабільні шаблони взаємодії в соціальному середовищі [16].

Корупційні практики можна розглядати як складову частину загальних соціальних практик, що охоплюють різні аспекти людської діяльності — від політики та бізнесу до органів влади та правоохоронних структур. Вони не є окремим і ізольованим явищем, а існують у рамках ширшої системи соціальних відносин, яка відображає взаємодії між різними акторами суспільства. Розглядаючи корупційні практики через призму суб'єктивності, можна стверджувати, що участь в них визначає індивідуальну ідентичність акторів, адже їхні вчинки і вибір у конкретних ситуаціях зумовлені не лише соціальними очікуваннями, але й необхідністю пристосуватися до реалій, що існують у їхньому середовищі. Наприклад, для чиновника участь у корупційних схемах може стати звичним способом забезпечення свого існування або кар'єрного зростання, з огляду на те, що це є нормою у його професійному середовищі. І тому, корупція у контексті соціальних практик — це не просто порушення етичних чи правових норм, а один із варіантів адаптації індивідів до соціальних, економічних та політичних умов.

У ході теоретичного осмислення корупції як соціального явища важливо розрізняти рівні її аналізу. На емпіричному рівні ми можемо ідентифікувати конкретні форми корупційної поведінки — хабарництво, зловживання службовим становищем, кумівство, незаконне збагачення тощо. Кожна з цих форм може бути розглянута як соціальна практика, тобто як стабільна, рутинізована і соціально відтворювана модель дії, що вкорінена в певних інституційних контекстах [17; 18]. Такі практики мають власну логіку функціонування, конкретні механізми реалізації, а також різний ступінь суспільної толерантності.

Однак зіткнення з емпіричною гетерогенністю цих практик — їх різна природа, сфери прояву, агентна структура — засвідчує, що вони не утворюють єдиного, інтегрованого соціального механізму. Більше того, подібні або ідентичні за своєю функціональністю дії можуть бути або не бути маркованими як “корупційні” залежно від контексту: так, наприклад, лобіювання в одних випадках легітимується як частина демократичного процесу, а в інших — ототожнюється з непрозорим впливом і приватними інтересами. Це свідчить про те, що категорія “корупція” виходить за межі суто поведінкових описів і вимагає осмислення на рівні дискурсивного виробництва смислів.

У зв’язку з цим у роботі запропоновано розглядати корупцію не як єдину соціальну практику, а як дискурсивну номінацію, за допомогою якої різні — часто структурно не пов’язані — практики отримують спільне означення з яскраво вираженою негативною конотацією. У даній інтерпретації поняття “корупція” не є відображенням сталої соціальної сутності, а є результатом дискурсивної артикуляції, що конструює уявлення про певний набір дій як девіантний або небажаний. Це дозволяє не лише пояснити, чому деякі практики автоматично кодифікуються як корупційні, а інші — ні, а й виявити владний характер процесів смислового виробництва. Як підкреслюють Лакло і Муфф, дискурсивні означення ніколи не є нейтральними — вони є результатом гегемонної боротьби, в якій конкурують різні суб’єкти та ідеологічні проєкти за право визначати “істину” в публічному просторі.

Визначення корупції, запропоноване міжнародною неурядовою організацією Transparency International, підкреслює її сутність як “зловживання довіреною владою з метою отримання особистої вигоди” [19]. У цьому контексті корупція розглядається не лише як правопорушення, а як комплексне соціальне явище, що дестабілізує інституційну довіру, послаблює демократію, стримує економічне зростання

та загострює структурні проблеми, зокрема соціальну нерівність, бідність, фрагментацію суспільства та екологічну деградацію.

Отже, **корупція** в рамках нашого дослідження – це стійка дискурсивна одиниця, під якою розуміється отримання матеріальної чи нематеріальної вигоди, неправомірне набуття індивідуальних благ.

Крім зазначених вище “загальносуспільних” закономірностей корупційних практик, важливим питанням ми бачимо саме особливості корупційних процесів в різних соціальних групах. Так, наприклад, вразливість жінок може посилюватися проявами побутової корупції, оскільки через традиційні соціальні ролі, пов’язані з піклуванням про непрацездатних членів сім’ї, вони більше залежать від доступу до суспільних послуг. Маючи загалом нижчий рівень доходів, ніж у чоловіків жінки також більшою мірою залежать від доступності державних соціальних гарантій [20]. Нарешті, соціальні та культурні бар’єри можуть визначати відмінності в ставленні жінок і чоловіків до корупції, оцінках гостроти цієї проблеми та настановах на подолання корупції. Аналогічні закономірності можуть спостерігатися і при розгляді різних поколінь, мешканців різних регіонів, типів поселення чи представників різних класів.

У контексті корупційних практик, крім класифікації видів корупції, необхідно виділити й її основні форми, що характеризуються різними методами зловживання службовим становищем або владарюванням. Однією з таких форм є розкрадання, що передбачає привласнення чужого майна або використання його для досягнення особистих чи чужих інтересів, за рахунок використання посадових повноважень або службового становища. Шахрайство також є характерною формою корупційної діяльності, при якій особи вводять в оману інших — юридичних або фізичних — з метою отримання вигоди для себе чи третіх осіб. Вимагання, як одна з корупційних форм, передбачає примушування фізичних чи юридичних осіб надавати матеріальні або нематеріальні цінності або

послуги в обмін на певні дії чи утримання від них, здійснювані посадовою особою. Зловживання, що проявляється у використанні влади або службового становища для задоволення особистих інтересів або інтересів третіх осіб, також відноситься до корупційних практик. Водночас важливим елементом корупції є кумівство, яке передбачає надання переваг, пільг чи вигод родичам або близьким особам, що часто пов'язано з використанням службових повноважень. До інших форм корупції відносяться також випадки використання службового становища для задоволення особистих інтересів через маніпулювання службовою інформацією, затримку або спотворення важливої інформації, а також незаконне втручання у діяльність інших посадових осіб чи органів для перешкоджання виконанню їхніх службових обов'язків або для примушування до прийняття незаконних рішень [21, с. 74-75].

Однією із ключових складових корупції, її окремим видом, способом конкретизації є **дача хабаря**, тобто цілеспрямована, мотивована соціальна дія, що обумовлюється статусно-рольовим комплексом чинників. Існує вірогідність, що у акторів з різним набором соціальних ролей будуть відрізнятися очікувані практики та дії. Існує соціальне очікування, втілене у соціальну норму, що за вчинення корупційних практик, які закріплені у законодавстві України, особи притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової відповідальності у межах чинного законодавства України, тому оцінка вірогідності бути покараним за корупційні дії – одна зі складових схеми сприйняття корупції.

Проте, з огляду на функціоналістську перспективу, зокрема в інтерпретації Талкотта Парсонса, хабарництво не обов'язково виступає винятково як девіантна чи криміналізована поведінка. Дане явище можна осмислювати як специфічну форму цілеспрямованої соціальної дії, що реалізується в умовах напруги між нормативними очікуваннями та фактичними умовами функціонування інституцій. Така дія відбувається у

межах статусно-рольової структури суспільства, де індивід, взаємодіючи з системою, шукає шляхи реалізації своєї ролі та досягнення очікуваного результату навіть у спосіб, що суперечить офіційно встановленим нормам. У цьому контексті хабар може виступати як інструмент компенсаторного характеру — засіб, за допомогою якого актор намагається усунути системні дисфункції, недосконалість адміністративного апарату чи обмежений доступ до ресурсів. З цієї точки зору, корупція набуває не лише морально-негативного значення, а й функціонального — як адаптаційна відповідь на невідповідність між очікуваннями інституції та можливостями їх реалізації у конкретному соціальному контексті. Водночас така форма соціальної дії має глибоко амбівалентний характер. З одного боку, вона порушує правові норми, підриває довіру до інституцій та формує асиметричні умови доступу до благ, а з іншого — вона може відображати обмеження інституційного середовища, сигналізуючи про необхідність його трансформації. У цьому аспекті важливо аналізувати не лише правову природу корупційної дії, а й її соціальне сприйняття, символічне значення та мотиваційну структуру, що визначається конкретними історично-культурними умовами [22].

Аналогом цієї логіки є феномен “італійського страйку” (*sciopero bianco*) — форми протесту, коли працівники суворо дотримуються всіх формальних вимог, норм і регламентів, що призводить до фактичної дезорганізації робочого процесу. Дане явище демонструє, як формальне дотримання інституційних правил у неефективній системі може стати засобом виявлення її слабких місць або засобом тиску з метою трансформації. Подібним чином і корупція, хоч і є формою порушення норм, може розглядатися як індикатор того, що інституційні механізми не відповідають потребам або очікуванням громадян.

У цьому сенсі корупція може постати як форма інституційної критики — не артикульованої дискурсивно, але реалізованої через практичні дії, які свідчать про глибоку неузгодженість між формальними структурами й

соціальною реальністю. Попри це, слід наголосити, що така функціоналізація не заперечує деструктивного потенціалу корупції: легітимація девіантних механізмів неминуче сприяє ерозії правової культури, репродукції нерівності та зниженню інституційної довіри.

Висновки до Розділу 1. У даному розділі ми дійшли висновку про те, що корупція не є монолітним феноменом, а являє собою складне, динамічне та багатовимірне соціальне явище. Класичні соціологічні теорії, аналізуючи її через призму патологічного поділу праці, інституційного дефіциту та нелегальних стратегій досягнення цілей, заклали основу для подальшого розуміння. Сучасні підходи розширюють це бачення, акцентуючи увагу на символічному аспекті корупції як форми соціального обміну, де важливу роль відіграють очікування, інтерпретації та семантичне поле. Некласична соціологія, зі свого боку, підкреслює суб'єктивний вимір корупції, розглядаючи її як габітуалізовану практику та масову стратегію адаптації до нестабільного інституційного середовища, що дозволяє індивідам та групам нормалізувати й навіть виправдовувати неформальні дії.

Структурно-функціональний підхід дозволяє осмислити корупцію як результат дисбалансу між суспільними нормами та реальними практиками, а також конфлікту між універсальними та партикулярними нормами. У цьому контексті корупція відображає структурні порушення в системі соціальної інтеграції, виступаючи як альтернативна стратегія доступу до ресурсів в умовах їх обмеженості або нерівномірного розподілу. І як наслідок, корупційні практики набувають функціонального значення, компенсуючи інституційні прогалини.

Для повного аналізу механізмів відтворення корупції необхідно враховувати її дискурсивний вимір. Згідно з концепцією Е. Лакло та Ш. Муфф, поняття "корупція" є динамічною дискурсивною конструкцією, що формується внаслідок символічної боротьби за право визначати

нормативні рамки поведінки. "Вузлові точки" у дискурсі (наприклад, "прозорість", "законність") задають рамки дозволеного, тоді як "область дискурсивності" вміщує витіснені або маргіналізовані трактування, що можуть реактивуватися при зміні контексту.

Критичний дискурс-аналіз (Н. Феркло) підкреслює, що дискурси не лише описують реальність, а й активно її конструюють, формуючи суспільне ставлення та обмежуючи розуміння системних причин корупції. Медіа та політики часто зводять корупцію до індивідуальних випадків, що перешкоджає глибинному аналізу та вирішенню проблеми.

Емпірична гетерогенність корупційних практик (хабарництво, шахрайство, вимагання, кумівство тощо) свідчить, що вони не утворюють єдиного механізму, і це підтверджує нашу тезу про те, що категорія «корупція» виходить за межі суто поведінкових описів і потребує осмислення на рівні дискурсивного виробництва смислів.

Підсумовуючи, варто зазначити про необхідність подальшого комплексного, міждисциплінарного підходу до вивчення корупції. Лише поєднання інституційного, культурного, економічного, поведінкового та дискурсивного аналізу дозволяє повноцінно розкрити складність цього явища, його причини, механізми відтворення та можливі шляхи подолання. Розуміння корупції як дискурсивної номінації, що об'єднує різні практики під спільним негативним, а інколи і нейтральним означенням, відкриває нові можливості для досліджень, орієнтованих на вивчення того, як соціальні актори конструюють та трансформують свої ідентичності у взаємодії з корупційними практиками.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ГРУПОВА СПЕЦИФІКА СПРИЙНЯТТЯ КОРУПЦІЇ

2.1 Стан корупції в Україні та ставлення громадян України до корупційних практик

Виходячи із зазначеної у попередньому розділі інтерпретації понять, можемо виділити основні індикатори сприйняття корупції, що будуть використані нами в межах даної роботі:

а) Загальне сприйняття населенням проблеми корупції в Україні (Q112 в масиві сьомої хвилі Світового дослідження цінностей).

б) Оцінка населенням залученості до корупції представників державної влади (Q113).

в) Оцінка населенням залученості до корупції представників організацій, що надають державні послуги населенню – поліція, судові органи, держслужбовці, лікарі, вчителі (Q116).

г) Оцінка населенням ризику бути притягнутими до відповідальність за корупцію (Q120).

Для початкового емпіричного вимірювання сприйняття корупції використаємо наступний індикатор:

Q112. *Тепер мені хотілося б дізнатися Вашу думку про корупцію – про ситуації, коли люди дають хабарі, дарують подарунки або роблять послуги іншим для того, щоб були вирішені їхні питання або надані послуги. В яку точку Ви помістили б Україну на цій шкалі, де 1 означає, що в країні "зовсім немає корупції", а 10 – що «корупція в Україні повсюдна». Ви можете вибрати будь-яке значення шкали відповідно до Вашої власної думки.*

Рис. 1А. Одновимірний розподіл індикатора Q112

Із найбільша частотою (45,8%) респонденти відповідали «10», тобто повністю погоджувались із твердженням, що «корупція в Україні повсюдна»; з меншою частотою відповідали «8» – 14,3%, і з невеликим відривом відповідь «7» – 12,3% (див. додаток 1.1). Міри варіації показують нам, що медіана – 9, мода – 10, середнє – 8,39. Асиметрія в даному випадку є негативною, бо менше за нуль (-1,006), тобто крива розподілу зміщена в бік більших значень. Ексцес є позитивним, бо значення більше нуля (0,266), тобто крива розподілу більш гостроверха, ніж нормальна крива (див. додаток 1.2).

Аналізуючи отримані дані одновимірного розподілу (варіаційного ряду), можна побачити, що є генеральна тенденція сприймати корупцію як дуже поширене явище в Україні. На нашу думку, причини цього є як в матеріальній дійсності (в економічних, політичних, правових, соціально-культурних та моральних особливостях, які створюють сприятливі умови для реалізації практик, що зазвичай відносяться до корупції), так і дискурсивній (багаторічній та систематичній артикуляції корупції як «проблеми №1» через усі основні канали комунікації – від промов політичних лідерів до шкільних уроків).

Якщо детальніше подивитись на об'єктивно-матеріальну сторону цього питання, то після проголошення незалежності України розпочався процес зміни форми власності державних та комунальних підприємств: передача їх в оренду трудовим колективам, створення акціонерних товариств, розпродаж і передача в приватну власність. Цей процес супроводжується численними корупційними діяннями, пов'язаними як з оцінкою вартості об'єктів, так і з передачею (продажем) їх новим господарям. Крім цього, в усіх галузях народного господарства із року в рік падало виробництво, скорочувалися обсяги продукції. За цих обставин простежується певна закономірність: чим гірше працює народне господарство, чим гірші економічні показники, тим більш поширеною, всеосяжною стає корупція, охоплюючи все нові й нові сфери суспільства.

Крім об'єктивних причин, також є і суб'єктивні причини поширення корупції, до них можемо віднести звиклість населення до корупційних дій, особливо в деяких сферах суспільного життя, що діє на окрему особистість як культурна норма [23, с. 26]. Знаючи про те, що в тій чи іншій установі всі дають хабарі, людині дуже важко психологічно побороти в собі конформістську схильність і вчинити не так, як це роблять інші. Вона може добре розуміти на раціональному рівні, що давати хабаря – це аморальне і протиправне явище, але на рівні психологічних чинників, що зумовлюють її поведінку, діє за традицією. Також, якщо в часи радянського режиму громадяни повинні були орієнтуватись і в суспільстві в цілому, і на рівні великих чи малих соціальних груп на єдину для всіх систему цінностей та спільно ідеологію, то в нових умовах цей канал контролю руйнується. Засади плюралізму почали укорінюватися в трудових колективах, організаціях тощо. Це веде до роз'єднаності людей в організаціях, індивідуалізації поведінки особистості на службі, втрати неформального контролю за поведінкою особистості з боку групи. У цих умовах вони

більше піддаються спокусі брати хабаря, зловживати службовим становищем [24].

Окрім цього, проведені раніше дослідження підтверджують нашу гіпотезу про те, що проблема корупції вже протягом багатьох років входить у трійку основних проблем для України у сприйнятті її громадян. Із цього випливає, що в цілому населення України вкрай негативно ставиться до практик і дій, що позначаються як корупційні, а також до осіб, що вдаються до корупційних практик. Також останні соціологічні дослідження щодо ставлення населення до корупції в Україні засвідчують існування в українському суспільстві своєрідного соціально-психологічного феномену, який полягає в тому, що з одного боку, абсолютна більшість українців вважають корупцію неприпустимим явищем, вони розуміють, що корупція призводить до низки негативних наслідків (в тому числі гальмує економічний і соціально-політичний розвиток України), а також засуджують людей, які вдаються до корупції. З іншого боку, коли йдеться про корупцію не «взагалі» чи корупцію інших осіб (особливо політиків, чиновників, суддів, правоохоронців тощо), а про цілком реальні особисті проблеми громадянина, необхідність задоволення тих чи інших власних потреб (чи потреб близьких), то ці ж самі громадяни переконані, що немає нічого поганого в тому, якщо вони усунуть ці проблеми у корупційний спосіб [25]. Однією з причин існування такого явища є те, що люди схильні шукати найбільш оптимальні способи задоволення власних потреб чи вирішення особистих проблем. Обираючи потенційний варіант вирішення своєї реальної проблеми більшість українців міркує дуже прагматично, беручи за основу не гіпотетичні високоморальні цінності щодо неприпустимості корупції чи потенційну можливість бути покараним, а цілком конкретні та реальні власні проблеми, потреби та інтереси (особливо, коли йдеться про життя, здоров’я, безпеку, економічне благополуччя тощо). Фактично перед людиною за таких обставин постає

просте запитання – яким чином за даних конкретних обставин їй було б більш зручно задовольнити свої конкретні потреби: законним чи незаконним (корупційним) [26]. Це також свідчить і про певний розрив між дискурсивною практикою та соціальною практикою, свого роду «двоєдумність», коли людина, що декларує негативного ставлення до корупції, допускає її існування в своїй повсякденності.

Існує суспільна думка, що найвищий рівень поширеності хабарництва спостерігається в органах державної влади, де ініціаторами корупційних практик можуть виступати представники даних органів, що мають контрольно-регулятивні повноваження. Зауважимо, що підприємницька діяльність передбачає постійний зв'язок з представниками органів державної влади – подання податкової декларації та іншої звітності, отримання ліцензій тощо, для розуміння наскільки представники даних органів залучені до корупційних практик, використаємо наступний індикатор:

Q113. *«Якою мірою представники органів державної влади, на Вашу думку, залучені до корупції?»*

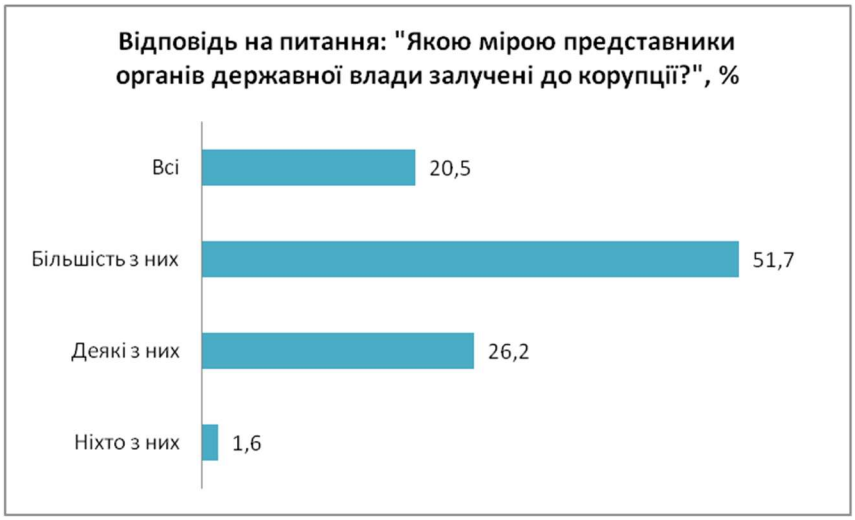

Рис. 1Б. Одновимірний розподіл індикатора Q113

Ми побудували одновимірний розподіл для питання №113 (див. додаток 1.3) та візуалізували дані за допомогою лінійної діаграми (див. рис. 1Б). Із найбільшою частотою (51,7%) респонденти обирали варіант «більшість з них», мода і медіана також вказують на цей варіант. Проте зазначимо, що, наприклад, респонденти з сільської місцевості могли ніколи в житті не стикатися з представниками органів державної влади, але завдяки чуткам, політичним ток-шоу формувалася популістична думка, що для вирішення рядового питання обов'язково потрібно дати хабар або мати особисті зв'язки у владних структурах. Така тенденція вказує на те, що сприйняття корупції формується не тільки на основі власного досвіду, а через вплив засобів масової інформації та в цілому суспільних настроїв населення. Асиметрія в даному випадку є негативною, бо менше за нуль (-0,117), тобто крива розподілу зміщена в бік більших значень, у нашому випадку варіант відповіді "Більшість з них". Ексцес є негативним, бо значення менше нуля (-0,507), тобто крива розподілу більш полога, ніж нормальна крива (див. додаток 1.4).

Крім існування корупції в органах державної влади, існує різновид побутової корупції, прояви якої зосереджені у закладах охорони здоров'я, поліції та інших державних установах, що надають послуги населенню (щонайменше, у стереотипному сприйнятті). Для підтвердження того, що рівень побутової корупції є доволі високим скористаємось наступним індикатором:

***Q116**. «Якою мірою представники організацій, які надають державні послуги населенню – поліція, судові органи, держслужбовці, лікарі, вчителі, поліція залучені до корупції?»*

Рис. 1В. Одновимірний розподіл індикатора Q116

На одновимірному розподілі питання Q116 (див. додаток 1.5) та його візуалізації (див. рис. 1В) можемо спостерігати тенденцію, що із найбільшою частотою респонденти обирали варіант «більшість із них» (представників організацій, які надають державні послуги населенню – поліція, судові органи, держслужбовці, лікарі, вчителі) залучені до корупційних практик (47,6%), міри варіації (мода та медіана) також вказують на цей варіант. Дану тенденцію можна обґрунтувати низкою причин: існує суспільна думка, що хабар є рушійною силою вирішення особистих питань при вимушеному контакті з держорганами, що надають послуги громадянам, і в більшості випадків громадяни є ініціаторами корупційних практик, а саме «матеріальної подяки» з власної ініціативи. Асиметрія в даному випадку є негативною, бо менше за нуль (-0,151), тобто крива розподілу зміщена в бік більших значень, у нашому випадку варіант відповіді “Більшість з них”. Ексцес є негативним, бо значення менше нуля (-0,507), тобто крива розподілу більш полога, ніж нормальна крива (див. додаток 1.6).

Ми вже згадували в даній роботі про кримінальну, адміністративну, цивільно-правову відповідальності за вчинення корупційний

правопорушень, для відповіді на питання чи існує взагалі ризик бути притягнутим до відповідальності за хабарництво скористаємося наступним індикатором:

***Q120**. Як Ви вважаєте, наскільки великий в нашій країні ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабара або подарунка, щоб отримати державні послуги? Дайте відповідь за шкалою від 1 до 10, де 1 означає "зовсім ніякого ризику", а 10 – "ризик дуже великий".*

Рис. 1Г. Одновимірний розподіл індикатора Q120

На одновимірному розподілі Q120 (див. додаток 1.7) та його візуалізації (див. рис. 1Г) можемо спостерігати тенденцію, що респонденти найчастіше (19,1%) обирали середнє значення із можливих – 5 за шкалою від 1 до 10, де 1 означає "зовсім ніякого ризику", а 10 – "ризик дуже великий". Це можна проінтерпретувати і як усвідомлення певного ризику, що не є гарантованим, і як певну невизначеність. Про другу версію кажуть і міри варіації показують нам, що медіана та мода – 5, середнє – 4,97. Асиметрія в даному випадку є позитивною, бо значення більше за нуль (0,236), тобто крива розподілу зміщена в бік менших значень. Ексцес є

негативним, бо значення менше нуля (-0,637), тобто крива розподілу більш полога, ніж нормальна крива (див. додаток 1.8).

Проаналізувавши основні індикатори сприйняття корупції, ми пропонуємо розробити індекс сприйняття корупції для комплексного аналізу середніх значень, який будемо використовувати у наступних розділах роботи.

Створимо нову змінну, яка буде мати назву «Index of perception of corruption (IPC)» за формулою (Q112 + (Q113 * 2.5) + Q116 + Q120) / 4 (див. додаток 1.9). У випадку дробного значення індексу ми його округлювали до найближчого цілого числа (див. рис. 1Ґ).

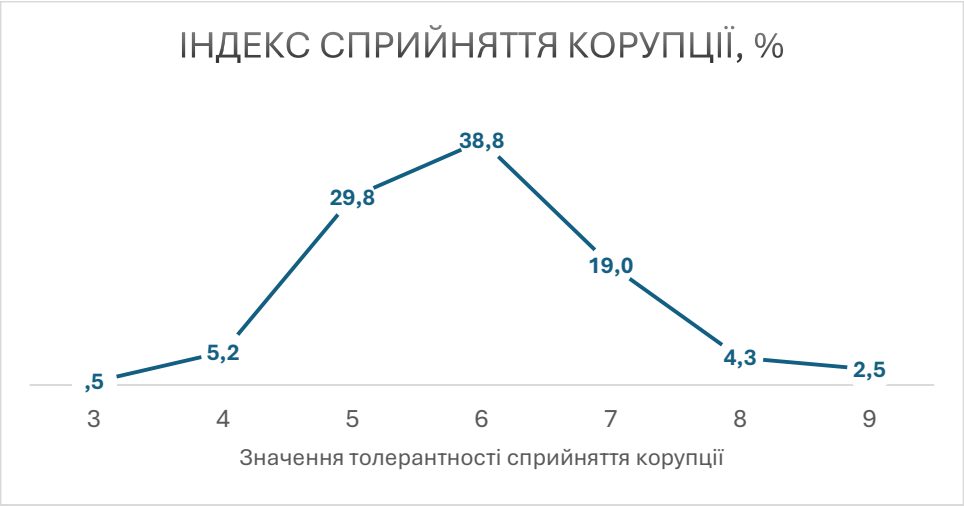

Рис. 1Ґ. Одновимірний розподіл індексу IPC

Таким чином IPC може варіюватись від 1 до 10, де 1-3 – низька толерантність сприйняття корупції; 4-7 – середня толерантність сприйняття корупції; 8-10 – висока толерантність сприйняття корупції. Маємо нормальний розподіл, графік демонструє середню толерантність сприйняття корупції громадянами України.

Отже, проаналізувавши основні індикатори сприйняття корупції в Україні, можемо визначити ключову тенденцію, що корупція в Україні існує повсюди, а громадяни усвідомлюють певний ризик бути притягнутим до відповідальності за корупційні дії. Також ми спостерігали тенденції

активної залученості представників органів державної влади та представників організацій, що надають державні послуги населенню до корупційних практик. Індекс сприйняття корупції показав середній рівень толерантності до корупції серед громадян України.

2.2 Гендерні та вікові відмінності сприйняття корупції громадянами України

На початку даного розділу ми будемо визначати специфіку сприйняття корупції через дихотомічну структуру гендерної нерівності, а саме протиставлення статей – чоловіків і жінок. Варто зауважити, що ми розглядаємо поняття «стать» не тільки як об'єктивний біологічний фактор, що виражається у тілесних ознаках, особливостях фізіології, але й в певних психосоціальних, соціокультурних відмінностях ролей чоловіка і жінки – гендер. Як зазначає П. Штомпка, «біологічній відмінності статей приписують відмінні, культурно визначені й обов'язкові способи мислення і дій: взірці чоловічості та жіночості, біологічна відмінність перетворюється на щось більше, ніж просто біологічна відмінність, а саме – на соціальну різницю між чоловічим і жіночим родом (gender)» [6, с. 454-455]. Для дослідження гендерної / статевої специфіки сприйняття корупції населенням України в масиві даних, з яким ми працюємо, передбачений окремий індикатор (Q119).

Q119. *«В цілому жінки менш корумповані, ніж чоловіки»?*

Рис. 2А. Одновимірний розподіл змінної Q119

Одновимірний розподіл Q119 (див. додаток 2.1) показує, що з даним твердженням не згодні більшість респондентів (55,6% – частково, ще 16,4% – повністю); частково або повністю погоджуються менше третини опитаних.

Крім роботи в одному вимірі, з прямим питанням про гендерні особливості корупції, у даному розділі ми пропонуємо розібрати це питання і за допомогою двовимірного статистичного апарату, а саме побудувати фільтри для створення соціологічного портрету респондентів, які вважають, що корупція в Україні відсутня або існує повсюдно, використовуючи незалежні змінні: стать, вік, освіта, матеріальне положення.

Спочатку побудуємо соціально-демографічний профіль респондентів, які вважають, що корупція в Україні відсутня або частково існує – **Q112<=5** (див. додаток 2.3). Далі побудуємо соціально-демографічний профіль респондентів, які вважають, що в Україні корупція є дуже поширеним явищем та існує повсюди – **Q112>=6** (див. додаток 2.4).

За результатами порівняння маємо наступні висновки:

Таблиця 2.1.

Соціально-демографічний портрет респондентів за сприйняттям рівня корупції в Україні

Вважають, що корупція в Україні відсутня або існує частково N=458 респ.	**Вважають, що корупція є повсюдним явищем в Україні** N= 4145 респ.
Жінки – 54,7%, чоловіки – 45,3%	Жінки – 59,1%, чоловіки – 40,9%
Здебільшого особи вікової групи 30-49 років (49%)	Здебільшого особи старшої вікової групи (45,1%), але з невеликим відривом особи вікової групи 30-49 років (41,1%)
Більша кількість респондентів мають вищу освіту (68,3%)	Більша кількість респондентів мають вищу освіту (66,5%)
Більше респондентів із умовного “нижнього середнього класу” (41,6%) та менше з умовно “робочого класу” (25,4%)	Більше респондентів із умовного “нижнього середнього класу” (37,2%) та менше з умовно “робочого класу” (32,8%)

Отже, ми спостерігаємо наступні тенденції:

- населення старшої вікової групи (50+ років) більше схильні вважати, що корупція є повсюдним явищем в Україні;
- особи вікової групи 30-49 років (49%) більше схильні вважати, що корупція в Україні існує частково.

Результати аналізу свідчать про те, що є вікова специфіка у сприйнятті корупції, а статично незначущими виявилися такі ознаки як освіта та матеріальний стан.

Для перевірки висунутих гіпотез ми провели кростабуляційний аналіз, де сумісний розподіл змінних “Стать” по стовпцю та “Наскільки великий в нашій країні ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабаря або подарунка…” по рядку (див. додаток 2.5), результати якого представлені на рис. 2Б. Задля комплексної оцінки двовимірного розподілу та пошуку зв’язку між змінними, ми об’єднали

значення 1-3 (зовсім ніякого ризику), 4-7 (ризик є), 8-10 (ризик дуже великий).

Рис. 2Б. Двовимірний розподіл ризику бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабаря серед чоловіків і жінок

Хоча і є певні відмінності у відповідей чоловіків та жінок, проте ці відмінності не перевищують 1-2%, тобто знаходяться в межах статистичної похибки. Тобто можна казати про відсутність взаємозв'язку між ознакою статі та оцінкою бути притягнутим до відповідальності за корупцію. До аналогічних висновків підштовхує і Хі-квадрат Пірсона (див. додаток 2.6), асимптотична значущість якого суттєво більша ніж 0,05 (0,194), тобто зв'язку немає.

Для остаточного закріплення цієї тези, крім методів пошуку зв'язку, також варто застосувати методи перевірки відмінностей [27, с.112]. Використаємо t-тести, які призначені для встановлення розбіжностей між середніми значеннями досліджуваного показника у двох групах респондентів. У нашому прикладі залежна змінна Q120 *«Як Ви вважаєте, наскільки великий в нашій країні ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабаря або подарунка, щоб*

отримати державні послуги? Дайте відповідь за шкалою від 1 до 10, де 1 означає «зовсім ніякого ризику», а 10 – «ризик дуже великий»». Незалежна змінна – категоріальна, що поділяє масив на дві групи, у нашому випадку стать. Формулюємо гіпотези: H0 – середні значення ризику бути притягнутим до відповідальності за дачу або отримання хабаря серед чоловіків та жінок однакові. H1 – середні значення ризику бути притягнутим до відповідальності за дачу або отримання хабаря серед чоловіків та жінок відрізняються.

Тест Левена показав, що дисперсії не відрізняються, бо значення 0,644, більше за 0,05 (див. додаток 2.7, 2.8). Рівність дисперсій виявлена – 0,399 > 0,05, що свідчить про статистичну незначущість гендерних розбіжностей у оцінці бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабаря серед чоловіків та жінок.

Також ми розрахували середні значення IPC серед жінок і чоловіків та різних вікових груп. У виведеній таблиці бачимо, що розбіжності середніх значень статистично не значущі.

Таблиця 2.2.

Толерантність сприйняття корупції серед жінок і чоловіків

Середнє

Стать	IPC
Чоловік	5.8674
Жінка	5.8924
Разом	5.8818

Таблиця 2.3

Толерантність сприйняття корупції серед різних вікових груп

Середнє

Вік	IPC
15-29 років	5.7656
30-49 років	5.9302
50 та більше років	5.8742
Разом	5.8818

Отже, у даному розділі ми перевіряли декілька гіпотез, одна з них – гендерні відмінності сприйняття корупції, за результатами проведеного аналізу дана гіпотеза була спростована.

Наступна гіпотеза полягала в тому, що не існує вікових відмінностей сприйняття корупції і також була спростована, адже результати аналізу свідчать про те, що специфіка соціально-демографічного профіля респондентів полягає за віком. Ми виявили, що особи вікової групи 30-49 років більше схильні до того, що корупція частково існує в Україні, на відміну від осіб старшої вікової групи (50+ років), які більше схильні вважати, що корупція є повсюдним явищем.

2.3 Класові відмінності сприйняття громадянами України корупційних практик

У рамках даної роботи ми будемо інтерпретувати класові відмінності через індикатор суб’єктивної оцінки матеріального становища. Ми розуміємо обмеженість даного підходу і зауважимо, що класовий розподіл не обмежується лише накопиченням економічного капіталу. Спираючись на неомарксистську класову схему Е. Райта, соціальні класи структурно визначаються не лише на економічному, а й на політичному та ідеологічному рівнях. Основна теза полягає в тому, що в сучасному капіталістичному виробництві існують певні види контролю над

економічними ресурсами, що і дає можливість визначати класи: контроль над грошовим капіталом; контроль над фізичними засобами виробництва; контроль над владою праці. Е. Райт пропонує розділяти класи найманих працівників відповідно до влади (функція контролю), яку вони мають у виробничому процесі та до їхніх професійних навичок та набутого досвіду (кваліфікація). Хоча ми повністю погоджуючись із зазначеною тезою, тим не менш, у межах даної роботи для перевірки інструментальної гіпотези буде достатньо використати індикатор самооцінки матеріального становища.

Для перевірки взаємозв'язку класової позиції та сприйняття корупції ми побудували та проаналізували таблицю двовимірного аналізу, де сумісний розподіл змінних "Соціальний клас респондента (за власною оцінкою)" по стовпцю та "Частота випадків, коли громадяни дають хабаря, роблять подарунок або послугу місцевим чиновникам/надавачам послуг, щоб отримати вигоду" по рядку (див. додаток 3.1) та візуалізували її.

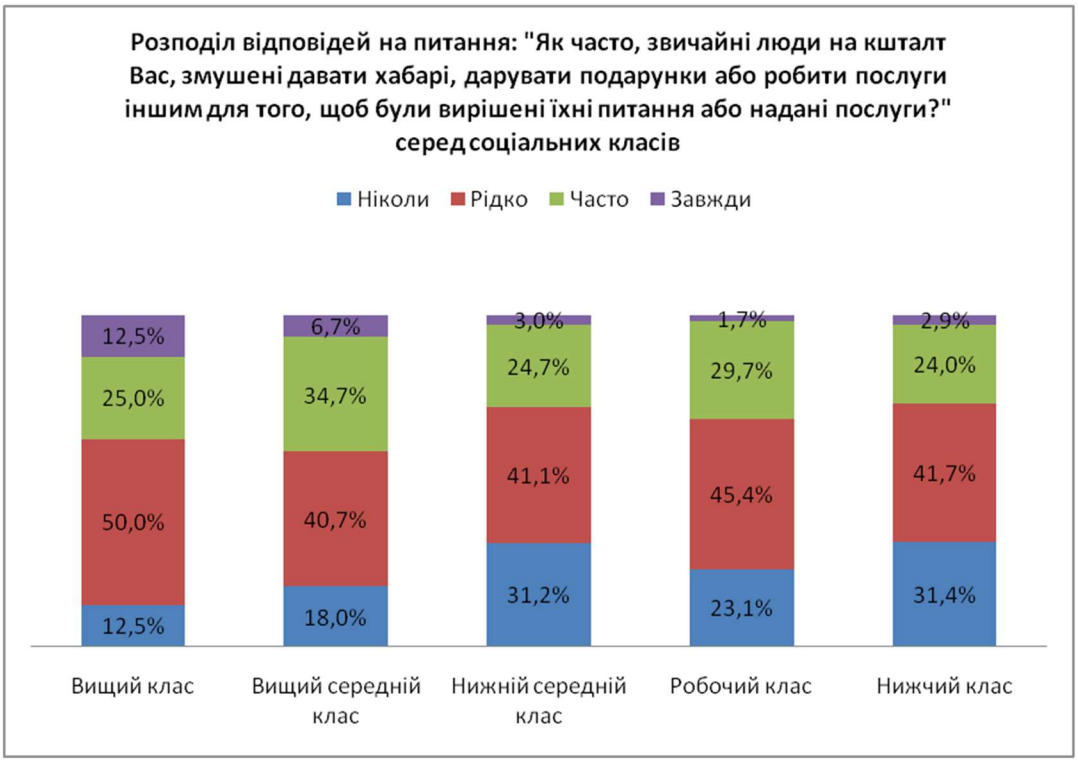

Рис. 3А. Двовимірний розподіл частоти давання хабаря задля вирішення особистих питань серед соціальних класів за суб'єктивною оцінкою

Спостерігаються такі тенденції:

- Із найбільшою частотою ніколи не дають хабарі задля отримання вигоди представники нижчого (31,4%) та нижнього середнього класів (31,2%).
- Ті, хто за власники оцінками віднесли себе до вищого та вищого середнього класу, дають хабарі частіше, аніж представники інших класів.
- Найбільша частота випадків у всіх соціальних класах, коли громадяни рідко стикаються з корупційними практиками, але в певних ситуаціях вони можуть від цього не відмовитися.

У виведеному результаті (див. додаток 3.2) показник Хі-квадрат Пірсона становить 28,016, а асимптотична значущість суттєво менше 0,01 (0,006), що підтверджує зв'язок між соціальним класом та частотою випадків, коли громадяни дають хабаря, щоб отримати вигоду. Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що з ймовірністю 99% між соціальним класом респондента (за суб’єктивною оцінкою) і частотою випадків давання хабарів є зв’язок.

Використаємо коефіцієнти кореляції для порядкових даних: d Сомерса, Тау-Бі Кендала, Тау-Сі Кендала (див. додаток 3.3, 3.4). Рівень значущості цих коефіцієнтів (0,064), свідчить про відсутність лінійного зв’язку. Хі-квадрат надійний, тому можемо використати номінальні коефіцієнти кореляції: коефіцієнт спряженості, Фі і V Крамера (див. додаток 3.5, 3.6). Значення коефіцієнтів 0,006, що вказує на дуже слабкий прямий зв’язок між обраними змінними. Дещо інші результати дає порівняння середніх ІРС серед різних соціальних класів: розбіжності виявилися статистично значущими – середні значення 5,52 проти 6,03.

Таблиця 3.1.

Толерантність сприйняття корупції серед соціальних класів

Середнє

Соціальний клас (суб'єктивно)	IPC
Вищий клас	5.5195
Вищий середній клас	5.8021
Нижній середній клас	5.7857
Робочий клас	6.0076
Нижчий клас	6.0340
Разом	5.8927

Гіпотеза щодо класових відмінностей сприйняття корупції була частково підтверджена, ми спостерігали тенденцію збільшення частоти давання хабарів у респондентів, які за власники оцінками віднесли себе до вищого класу та вище середнього класу, аніж у представників інших соціальних класів. І хоча значення коефіцієнтів кореляції вказують на прямий зв'язок між змінними, цей зв'язок надто слабкий для впевненої констатації стійких класових відмінностей у сприйнятті корупції.

2.4. Відмінності сприйняття корупції громадянами України за типом населеного пункту

Ми побудували та проаналізували таблицю двовимірного розподілу, де сумісний розподіл змінних "Тип населеного пункту" по стовпцю та "*Наскільки великий в нашій країні ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабара або подарунка, щоб отримати державні послуги за шкалою від 1 до 10, де 1 означає "зовсім ніякого ризику", а 10 – "ризик дуже великий"*" по рядку (див. додаток 4.1) та візуалізували її (див. рис. 4А). Задля комплексної оцінки двовимірного розподілу та пошуку зв'язку між змінними, ми об'єднали значення 1-3 (зовсім ніякого ризику), 4-7 (ризик є), 8-10 (ризик дуже великий).

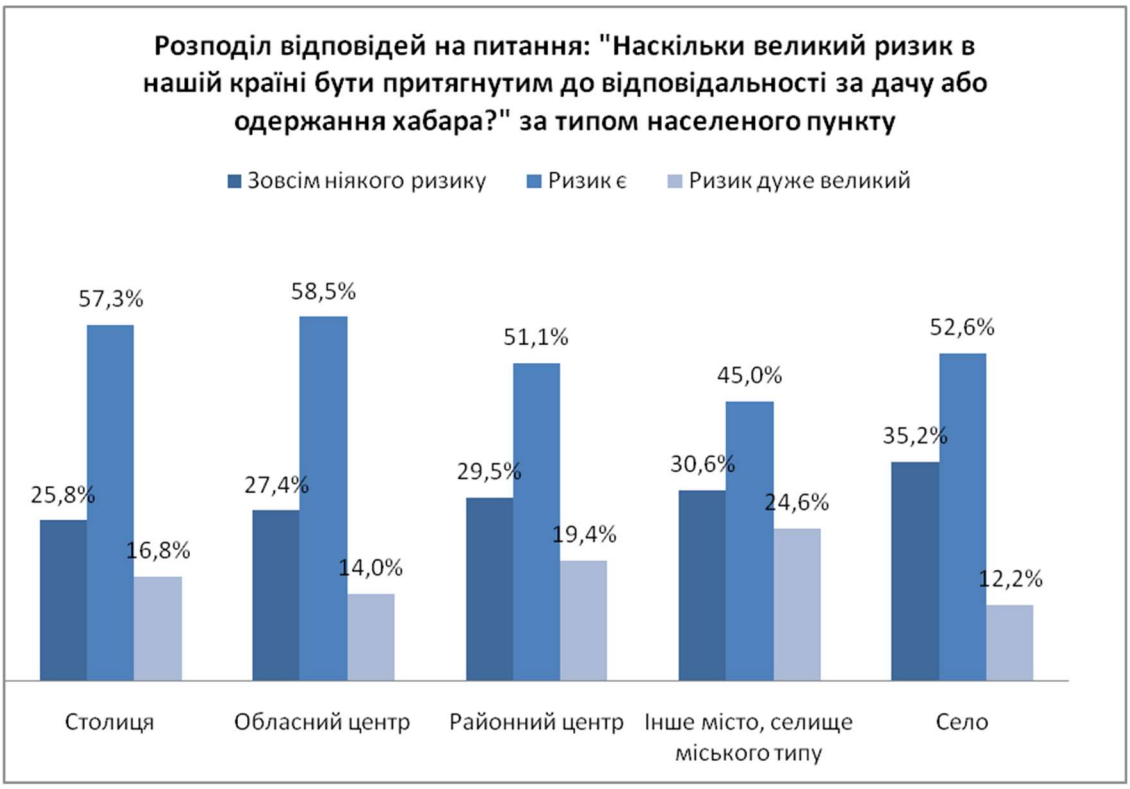

Рис. 4А. Двовимірний розподіл ризику бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабаря за типом населеного пункту

Спостерігаються такі тенденції:

- Оцінка про відсутність ризику притягнення до відповідальності за корупційні дії найбільше спостерігається у сільській місцевості (35,2%).
- У столиці (57,3%) та обласних центрах (58,5%) ризик притягнення до відповідальності сприймається значно вище у порівнянні з районними центрами та іншими містами (51,1% та 45% відповідно).

У виведеному результаті (див. додаток 4.2) значення Хі-квадрат Пірсона становить 77,391, а асимптотична значущість ~0, що підтверджує зв'язок між типом населеного пункту та оцінкою ризику бути притягнутим до відповідальності за корупційні дії. Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що з ймовірністю 99% між типом населеного пункту і ризиком бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабаря є зв’язок.

Хі-квадрат надійний, тому використаємо коефіцієнти кореляції для порядкових даних: d Сомерса, Тау-Бі Кендала, Тау-Сі Кендала (див. додаток 4.3, 4.4). Значущість коефіцієнтів 0,004, тобто зв'язок підтверджується, але значення не перевищу |0,1|, тобто цей зв'язок є дуже слабким.

Далі ми побудували та проаналізували двовимірний розподіл, де сумісний розподіл змінних "Тип населеного пункту" по стовпцю та "*Як часто, з Вашого досвіду, звичайні люди на кшталт Вас, змушені давати хабарі, дарувати подарунки або робити послуги іншим для того, щоб були вирішені їхні питання або надані послуги?*" по рядку (див. додаток 4.5).

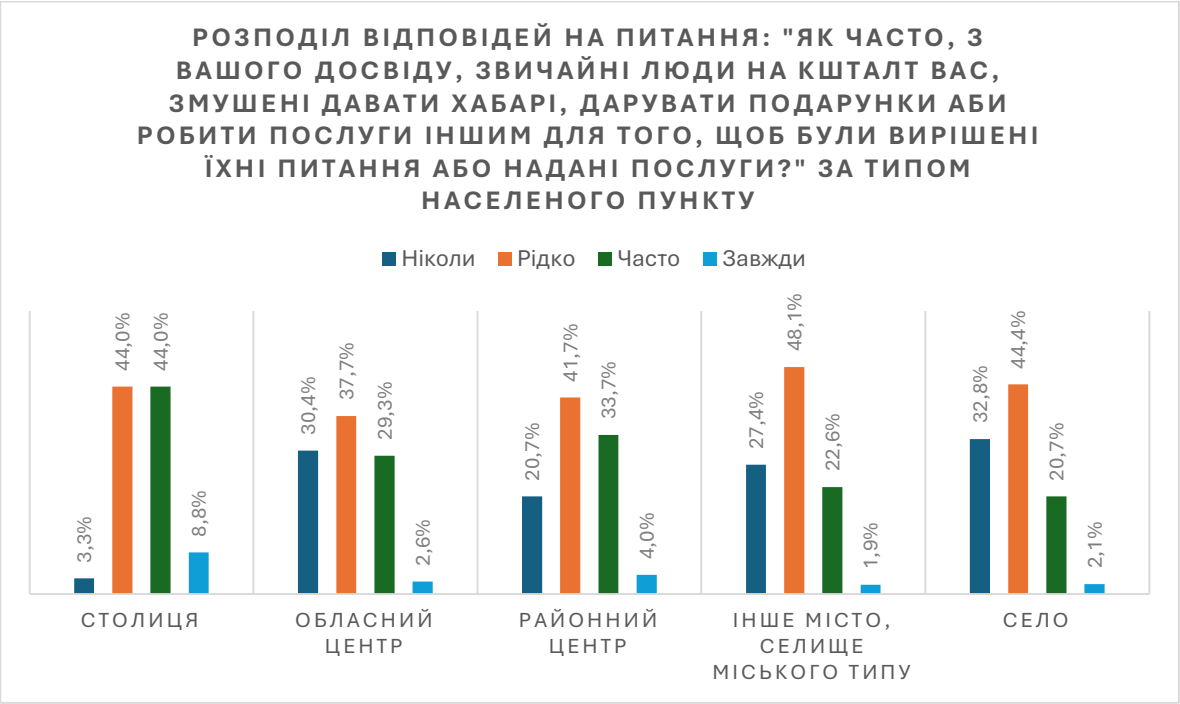

Рис. 2Б. Двовимірний розподіл частоти давання хабаря задля вирішення особистих питань за типом населеного пункту

Маємо такі тенденції:

- Із найбільшою частотою респонденти, котрі мешкають в столиці, відповіли, що часто змушені давати хабарі задля вирішення особистих питань, порівняно з районними/обласними центрами та сільською місцевістю, що свідчить про високу корупційну активність.

- У сільській місцевості найбільший відсоток респондентів (32,8%), відмічали, що взагалі не стикаються з корупційними практиками задля вирішення особистих питань.

У виведеному результаті (див. додаток 4.6) значення Хі-квадрат Пірсона становить 64,413 , а асимптотична значущість ~0, що підтверджує зв'язок між типом населеного пункту та оцінкою ризику бути притягнутим до відповідальності за корупційні дії. Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що з ймовірністю 99% між типом населеного пункту і оцінкою ризику бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабаря є зв’язок.

Хі-квадрат надійний, тому використаємо коефіцієнти кореляції для порядкових даних: d Сомерса, Тау-Бі Кендала, Тау-Сі Кендала (див. додаток 4.7, 4.8). –Коефіцієнти значущі на рівні 99%, але їхнє в межах |0,2|; тобто фіксується слабкий лінійний зв’язок.

Також для комплексного аналізу ми розрахували середні значення індексу сприйняття корупції серед різних типів населених пунктів, розбіжність виявилася статистично значущою (середні значення 5,8 проти 6,1).

Таблиця 4.1

Толерантність сприйняття корупції за типом населеного пункту

Середнє

Тип населеного пункту	IPC
Столиця	6.0398
Обласний центр	5.7109
Районний центр	6.0911
Інше місто, селище міського типу	5.8536
Село	5.8113
Разом	5.8818

У даному розділі ми перевіряли гіпотезу щодо відмінностей сприйняття корупції за типом населеного пункту респондентів і дослідили прямий зв'язок між обраними змінними. Мешканці сільської місцевості можуть сприймати корупційні практики як необхідний інструмент для вирішення повсякденних проблем, тому найбільший відсоток респондентів, які мешкають в сільській місцевості відмічали, що ризик притягнення до відповідальності за дачу або одержання хабаря відсутній, що підтверджує дану гіпотезу.

Висновки до Розділу 2. У даному розділі наша основна гіпотеза будувалася навколо того, що існують стійкі відмінності у сприйнятті корупції представниками різних соціальних груп, і ця гіпотеза частково була підтверджена. Дана гіпотеза була конкретизована в інструментальних гіпотезах, одна з них – це гендерні відмінності сприйняття корупції. Для перевірки даної тези ми використовували відбір спостережень за визначеними критеріями – побудова фільтрів; кростабуляційний аналіз; метод перевірки відмінностей (t-тести) та порівняння середніх значень індексу сприйняття корупції. У результаті аналізу дана гіпотеза було спростована, це означає, що гендерні відмінності сприйняття корупції відсутні.

Наступна інструментальна гіпотеза щодо вікових відмінностей сприйняття корупційних практик громадянами України була спростована. Ми виявили, що особи вікової групи 30-49 років більше схильні до того, що корупція частково існує в Україні, на відміну від осіб старшої вікової групи (50+ років), які більше схильні вважати, що корупція є повсюдним явищем.

Гіпотеза щодо класових відмінностей сприйняття корупції громадянами України частково була підтверджена, ми спостерігали тенденцію збільшення частоти давання хабарів у респондентів, які за власники оцінками відносили себе до вище середнього та вищого класу.

Гіпотеза щодо відмінностей сприйняття корупції громадянами України мешканцями різних населених пунктів різних типів була підтверджена, коефіцієнти кореляції вказали на прямий зв'язок між обраними змінними.

Отже, корупція як соціальна практика, заснована на інтерпретації досвіду індивіда і створенні нових смислів взаємодії та формується у певному соціокультурному полі. Проведений аналіз (див. додаток 5) вказує на те, що загальний рівень корупції в Україні залишається високим, а типова модель поведінки щодо протидії корупції є пасивною. Але на нашу думку, основними факторами підвищення ефективності протидії корупції є роль держави та державних органів управління – контроль за діяльністю органів державної влади та спеціалізованих антикорупційних органів.

ВИСНОВКИ

Різні соціологічні теорії трактують явище корупції по-різному, відкритим також залишається питання чи є корупційні практики моральними чи аморальними в сучасному суспільстві та що саме варто відносити до корупційних практик, але, на нашу думку, варто зауважити, що корупція на макрорівні є аномією суспільства, адже, передусім, виявляється у розмиванні інституційних норм, отримання соціальних переваг незаконним засобом. У той же час «корупція» як дискурсивна одиниця є доволі розмитою категорією, до якої в залежності від контексту та ситуації можуть включати дуже різні смисли. Це підвищує вірогідність неоднозначного і неоднорідного сприйняття масовою свідомістю самого явища корупції. А якщо додати до цього те, що існують об'єктивні відмінності у життєвих шансах представників різних соціальних груп – за гендером, віком, класом, типом населеного пункту тощо, то сприйняття і ставлення до корупції і як дискурсивної категорії, і як об'єктивного явища має бути неоднорідним.

Навколо цього будувалась наша основна гіпотеза, яка полягала в тому, що існують стійкі відмінності у сприйнятті корупції представниками різних соціальних груп, і ця гіпотеза частково була підтверджена. Існує сильний та впливовий стереотип про повсюдну присутність корупційних практик в Україні, як на державному, так і на побутовому рівні; при цьому ризик бути притягнутим до відповідальності за корупційні дії масовою свідомістю оцінюється не так високо, щоб «перекрити» таку розповсюдженість корупційних практик. Побутова корупція розглядається в українському суспільстві як неформальний інститут взаємодії між громадянами та різними установами, що надають послуги населенню. В цьому випадку корупційні практики розглядаються як певна норма, що є усталеною в суспільстві.

Для комплексного аналізу групової специфіки сприйняття корупції (IPC) а основними індикаторами, обраними на початку роботи, ми розробили індекс сприйняття корупції на основі індикаторів, описаних в першому розділі., який показав середню толерантність до корупційних дій громадянами України. За результатами проведеного аналізу, можемо зробити висновок, що індекс сприйняття корупції не залежить від віку та статті, але невеликі статистично значущі розходження виявилися між представниками різних соціальних класів (за суб'єктивною оцінкою) та між мешканцями різних типів населених пунктів.

Одним із ключових теоретико-методологічних результатів роботи стало усвідомлення обмежень класичних (об'єктивістських або нормативно-правових) підходів до аналізу корупції як соціального явища. На відміну від інтерпретацій, які зводять корупцію до порушення формальних норм або правових рамок, дискурсивний підхід у постструктуралістській парадигмі дозволяє розглядати її як продукт соціального конструювання, результат взаємодії різних мовних, владних та ідеологічних практик.

У межах цієї парадигми, дискурс постає не як простий опис реальності, а як активна сила, що формує саму реальність через мову, символи, категорії і значення, аналіз корупції в дискурсивному ключі дозволяє виявити, які соціальні актори беруть участь у визначенні змісту поняття «корупція», які інтереси стоять за тими чи іншими артикуляціями, та як ці смисли закріплюються, транслюються і набувають легітимності в суспільстві.

Разом із тим, необхідно визнати низку методологічних обмежень, що впливають на інтерпретацію результатів дослідження. По-перше, в якості емпіричної бази було використано масив даних сьомої хвилі Світового дослідження цінностей (World Values Survey), сформований на основі результатів опитувань, проведених до початку повномасштабного

вторгнення Російської Федерації та розгортання активних бойових дій на території України. Такий часовий розрив суттєво знижує релевантність отриманих даних у контексті поточних соціальних трансформацій. Очевидно, що соціально-політична ситуація після 2022 року радикально змінила суспільні настрої, структуру соціальних ризиків, рівень довіри до інституцій та дискурсивні уявлення про корупцію. Ці фактори не були враховані у межах нашого дослідження, що обмежує його аналітичну глибину стосовно сучасного етапу розвитку українського суспільства.

Враховуючи зазначене, отримані результати доцільно розглядати як аналітичний базис або вихідну точку для подальших досліджень, які мають бути доповнені актуальними емпіричними даними та враховувати нові виклики, перед якими постало українське суспільство в умовах війни. Особливо перспективним є дослідження змін у сприйнятті корупції в динаміці: порівняння довоєнного, воєнного та (у майбутньому) поствоєнного періодів дозволить виявити, наскільки глибокими є зсуви в суспільній свідомості пов’язаних із цим феноменом.

Враховуючи це, перспективним напрямом подальших досліджень у цьому контексті може стати застосування критичного дискурс-аналізу (КДА) як емпіричного інструментарію для вивчення того, як саме репрезентується корупція у медіа, політичному дискурсі, повсякденному мовленні тощо. Такий підхід дозволить перейти від загальнотеоретичних міркувань до конкретного аналізу текстів, практик артикуляції і стратегій смислового впливу, що формують уявлення про корупцію як соціально значиме явище.

На нашу думку, подальше розширення дослідження доцільно спрямувати на глибший аналіз сприйняття корупції з урахуванням просторового виміру, зокрема розгляду типу населеного пункту як самостійної соціальної змінної. Отримані кількісні результати дозволяють сформулювати нову гіпотезу для подальшої перевірки: характер і

легітимність корупційних практик, а також межі їх прийнятності значною мірою залежать від соціального контексту, зумовленого місцем проживання індивіда. Умовно поділяючи населення на мешканців великих міст, малих міст та сіл, варто припустити, що у великих містах корупція частіше сприймається як системна проблема, пов'язана з інституційною несправедливістю, що корелює з наявністю більшого доступу до критичних джерел інформації та розвиненої адміністративної інфраструктури. Водночас у сільській місцевості корупційні практики можуть мати інше смислове навантаження, трактуючись як форма соціального обміну або адаптивна стратегія у відповідь на структурний дефіцит ресурсів і формальних каналів доступу до послуг. У малих містах ймовірним є поєднання цих двох моделей — своєрідна «соціальна амбівалентність», де співіснують модерністські очікування від інституцій та традиційна логіка персоналізованих відносин.

Також перспективним вбачається застосування якісних методів дослідження, наприклад, проведення глибинних інтерв'ю або фокус-груп у межах окремих громад допоможе виявити механізми формування уявлень про корупцію в локальному контексті і зрозуміти, які з практик отримують нормативну легітимність або стигматизуються, а також простежити зв'язок між цими уявленнями та особистим досвідом повсякденної взаємодії з органами влади та місцевими інституціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чумаченко Д. С. Корупція як соціальне явище у вимірі соціологічного аналізу. *Грані*. 2018. Т. 21, № 2. С. 37–43.

2. Волянська О. В. Феномен корупції у фокусі соціологічного дискурсу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2010. № 4. С. 206–212.

3. Merton R. K. Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*. 1938. 3(5), pp. 672–682.

4. Parsons T. The Structure of Social Action. New York, NY: McGraw-Hill. 1937. 880 p.

5. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 1988. Vol. 94. P. 95–120.

6. Степаненко В. П. Соціальний капітал у соціологічній перспективі: теоретико-методологічні аспекти дослідження. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 2. С. 24–41.

7. Болотова В. О. Вплив соціального капіталу на корупцію: теоретичний аспект проблеми. Право і безпека. 2009. № 1. С. 244–249.

8. Jørgensen M. W., Phillips L. Discourse Analysis as Theory and Method. London: SAGE Publications. 2002. 230 p.

9. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. New York, 2002. 259 p.

10. Laclau E., Mouffe C. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London : Verso, 1985. 209 p.

11. Kolankiewicz M. Where discourse ends: The discursive and the non-discursive in Laclau and Mouffe's discourse theory and in Fairclough's critical discourse analysis. *Pondering on methods: A variety of methodological concerns*. 2012. P. 123–136.

12. Рябчук А., Хурцидзе Т. Using discourse analysis in contemporary social research. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2023. Вип. 6. С. 3–15.
13. Bourdieu P. The Logic of Practice. Stanford : Stanford University Press, 1990. 333 p.
14. Foucault M. Discipline and Punish: The Birth of the Prison. New York : Pantheon Books, 1975. 333 p.
15. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York : Anchor Books, 1966. 284 p.
16. Schutz A. *The Phenomenology of the Social World*. Evanston : Northwestern University Press, 1970. 255 p.
17. Schatzki T. R. Practice Mind-ed Orders. *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London : Routledge, 2001. P. 42–55.
18. Reckwitz A. Toward a Theory of Social Practices. *European Journal of Social Theory.* 2002. Vol. 5, No. 2. P. 243–263.
19. WHAT IS CORRUPTION? Transparency International. 2025. URL: https://www.transparency.org/en/what-is-corruption (дата звернення: 23.05.2025).
20. Petrova L., Rebrii I., Zubrytskyi H. The role and place of women in the army of Ukraine in the context of gender equality. Scientific Journal of the Military University of Land Forces. 2023. Vol. 55, No. 1(207). P. 20–32. DOI: 10.5604/01.3001.0053.4101.
21. Гура В. Корупція: поняття та види, причини виникнення. 2022. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49310/1/10.pdf (дата звернення: 23.05.2025).
22. Пиголенко І. В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства. 2009. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/174dd7be-3d8a-4619-8002-287b6d7ba189/content (дата звернення: 23.05.2025).
23. Топчій В. В., Шкелебей В. А., Супрун Т. М. Публічно-правова протидія корупції : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 208 с.

24. Лазаренко С. Ж. Суб’єктивні причини поширеності корупції в системі державної служби в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 3.
25. USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «ВзаємоДія» (SACCI). Загальнонаціональне опитування «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення». URL: https://www.dropbox.com/scl/fo/47ui4utyjcizkn8g2gfr3/h?e=2&preview=Pact+USAID+ENGAGE_National+AC+Poll_Public_UKR.pdf&rlkey=f548jk7eporydgv4dy463057h&st=hmlvxawb&dl=0 (дата звернення: 23.05.2025).
26. Баришніков В. М. Запобігання та протидія проявам корупції на державній службі та в органах місцевого самоврядування : навч.-метод. посіб. Київ : ШПК ДСЗУ, 2013. 133 с.
27. Кислова О. М., Кузіна І. І. Методи аналізу та комп’ютерної обробки соціологічної інформації. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 165 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1.1

В яку точку Ви помістили б Україну на цій шкалі, де 1 означає, що в країні "зовсім немає корупції", а 10 – що «корупція в Україні повсюдна». Ви можете вибрати будь-яке значення шкали відповідно до Вашої власної думки.

Сприйняття корупції в країні					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	1	3	.2	.2	.2
	2	6	.5	.5	.7
	3	3	.2	.2	.9
	4	32	2.5	2.6	3.5
	5	84	6.5	6.7	10.3
	6	89	6.9	7.1	17.4
	7	153	11.9	12.3	29.7
	8	179	13.8	14.3	44.0
	9	128	9.9	10.2	54.2
	10	571	44.3	45.8	100.0
	Всього	1248	96.8	100.0	
Пропущені	Немає відповіді	41	3.2		
Разом		1289	100.0		

Додаток 1.2

Статистики		
Сприйняття корупції в країні		
N	Валідні	1248
	Пропущені	41
Середнє		8.39
Стд. помилка середнього		.053
Медіана		9.00
Мода		10
Стд. відхилення		1.885
Дисперсія		3.555
Асиметрія		-1.006
Стд. помилка асиметрії		.069
Ексцес		.266
Стд. помилка ексцеса		.138
Розмах		9
Мінімум		1
Максимум		10
Сума		10468

Додаток 1.3

Q113. Якою мірою представники органів державної влади залучені до корупції?

Залучені до корупції: Органи державної влади					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Ніхто з них	19	1.5	1.6	1.6
	Деякі з них	315	24.4	26.2	27.8
	Більшість з них	621	48.2	51.7	79.5
	Всі	247	19.1	20.5	100.0
	Всього	1202	93.2	100.0	
Пропущені	Немає відповіді	87	6.8		
Разом		1289	100.0		

Додаток 1.4

Статистики		
Залучені до корупції: Органи державної влади		
N	Валідні	1202
	Пропущені	87
Медіана		3.00
Мода		3
Асиметрія		-.117
Стд. помилка асиметрії		.071
Ексцес		-.507
Стд. помилка ексцесу		.141
Розмах		3
Мінімум		1
Максимум		4
Сума		3500

Додаток 1.5

Q116. Якою мірою представники організацій, які надають державні послуги населенню – поліція, судові органи, держслужбовці, лікарі, вчителі, поліція залучені до корупції?»

Залучені до корупції: Державні службовці					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Ніхто з них	41	3.2	3.5	3.5
	Деякі з них	346	26.9	29.4	32.9
	Більшість з них	560	43.5	47.6	80.5
	Всі	230	17.8	19.5	100.0
	Всього	1178	91.4	100.0	
Пропущені	Немає відповіді	111	8.6		
Разом		1289	100.0		

Додаток 1.6

Статистики		
Залучені до корупції: Державні службовці		
N	Валідні	1178
	Пропущені	111
Медіана		3.00
Мода		3
Асиметрія		-.151
Стд. помилка асиметрії		.071
Ексцес		-.507
Стд. помилка ексцеса		.142
Розмах		3
Мінімум		1
Максимум		4
Сума		3334

Додаток 1.7

Q120. Як Ви вважаєте, наскільки великий в нашій країні ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабара або подарунка, щоб отримати державні послуги? Дайте відповідь за шкалою від 1 до 10, де 1 означає "зовсім ніякого ризику", а 10 – "ризик дуже великий".

Ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або отримання хабара					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Зовсім ніякого ризику	124	9.6	10.6	10.6
	2	87	6.8	7.5	18.1
	3	145	11.3	12.5	30.6
	4	132	10.2	11.3	41.9
	5	223	17.3	19.1	61.1
	6	136	10.6	11.7	72.8
	7	131	10.2	11.3	84.0
	8	77	6.0	6.6	90.7
	9	25	2.0	2.2	92.8
	Ризик дуже високий	83	6.5	7.2	100.0
	Всього	1165	90.4	100.0	
Пропущені	Немає відповіді	124	9.6		
Разом		1289	100.0		

Додаток 1.8

Статистики		
Ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або отримання хабара		
N	Валідні	1165
	Пропущені	124
Середнє		4.97
Стд. помилка середнього		.074
Медіана		5.00
Мода		5
Стд. Відхилення		2.509
Дисперсія		6.294
Асиметрія		.236
Стд. помилка асиметрії		.072
Ексцес		-.637
Стд. помилка ексцеса		.143
Розмах		9
Мінімум		1
Максимум		10
Сума		5794

Додаток 1.9

Індекс сприйняття корупції

		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	3,13	1	.1	.1	.1
	3,25	1	.1	.1	.2
	3,38	3	.2	.3	.5
	3,50	4	.3	.4	.9
	3,63	1	.1	.1	.9
	3,75	4	.3	.4	1.3
	3,88	2	.1	.2	1.5
	4,00	10	.8	.9	2.4
	4,13	6	.5	.6	3.0
	4,25	23	1.8	2.2	5.2
	4,38	4	.3	.4	5.6
	4,50	36	2.8	3.4	9.0
	4,63	10	.8	.9	10.0
	4,75	51	4.0	4.9	14.8
	4,88	21	1.6	2.0	16.8
	5,00	33	2.6	3.1	19.9
	5,13	40	3.1	3.8	23.7
	5,25	41	3.2	3.9	27.6
	5,38	82	6.4	7.8	35.5
	5,50	25	1.9	2.3	37.8
	5,63	69	5.3	6.5	44.3
	5,75	23	1.8	2.2	46.6
	5,88	89	6.9	8.4	55.0
	6,00	34	2.6	3.2	58.2
	6,13	66	5.1	6.2	64.4
	6,25	49	3.8	4.6	69.0
	6,38	57	4.4	5.4	74.4
	6,50	25	2.0	2.4	76.8
	6,63	40	3.1	3.8	80.6
	6,75	37	2.8	3.5	84.0
	6,88	27	2.1	2.6	86.6
	7,00	26	2.0	2.5	89.1
	7,13	15	1.1	1.4	90.5
	7,25	22	1.7	2.1	92.6
	7,38	7	.6	.7	93.3
	7,50	13	1.0	1.3	94.5
	7,63	13	1.0	1.2	95.8
	7,75	7	.5	.7	96.4
	8,00	7	.6	.7	97.1
	8,25	4	.3	.4	97.5
	8,50	26	2.0	2.5	100.0

	Итого	1053	81.7	100.0	
Пропущені	Системні пропущені	236	18.3		
Всього		1289	100.0		

Додаток 2.1

Q119. Наскільки Ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь з наступним твердженням: «В цілому жінки менш корумповані, ніж чоловіки»?

Ступінь згоди: В цілому жінки менш корумповані, ніж чоловіки					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Повністю погоджуєтесь	51	3.9	4.8	4.8
	Погоджуєтесь	245	19.0	23.2	28.0
	Не погоджуєтесь	589	45.7	55.6	83.6
	Повністю не погоджуєтесь	174	13.5	16.4	100.0
	Всього	1058	82.1	100.0	
Пропущені	Немає відповіді	231	17.9		
Разом		1289	100.0		

Додаток 2.2

Статистики		
Ступінь згоди: В цілому жінки менш корумповані, ніж чоловіки		
N	Валідні	1058
	Пропущені	231
Медіана		3.00
Мода		3
Асиметрія		-.409
Стд. помилка асиметрії		.075
Ексцес		.059
Стд. помилка ексцесу		.150
Розмах		3
Мінімум		1
Максимум		4
Сума		3002

Додаток 2.3

Розподіл респондентів, що вважають корупцію не поширеним явищем в Україні:

Стать					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Чоловік	58	45.3	45.3	45.3
	Жінка	70	54.7	54.7	100.0
	Разом	128	100.0	100.0	

Вік					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	15-29 років	28	21.8	21.8	21.8
	30-49 років	63	49.0	49.0	70.8
	50 і більше років	37	29.2	29.2	100.0
	Разом	128	100.0	100.0	

Найвищий рівень освіти					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Нижній	15	11.6	11.8	11.8
	Середній	25	19.6	19.9	31.7
	Високий	86	67.3	68.3	100.0
	Всього	126	98.5	100.0	
Пропущені	Немає відповіді	2	1.5		
Разом		128	100.0		

Соціальний клас (суб'єктивно)					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Вищий клас	3	2.2	2.6	2.6
	Вищий середній клас	23	17.9	20.8	23.4
	Нижній середній клас	46	35.7	41.6	65.0
	Робочий клас	28	21.8	25.4	90.4
	Нижчий клас	11	8.2	9.6	100.0
	Всього	110	85.9	100.0	
Пропущені	Немає відповіді	18	14.1		
Разом		128	100.0		

Додаток 2.4

Розподіл респондентів, які вважають, що корупція існує повсюдно:

Стать					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Чоловік	458	40.9	40.9	40.9
	Жінка	662	59.1	59.1	100.0
	Всього	1119	100.0	100.0	

Вік					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	15-29 років	154	13.7	13.7	13.7
	30-49 років	460	41.1	41.1	54.9
	50 і більше років	505	45.1	45.1	100.0
	Всього	1119	100.0	100.0	

Найвищий рівень освіти					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Нижній	111	9.9	9.9	9.9
	Середній	263	23.5	23.6	33.5
	Високий	740	66.1	66.5	100.0
	Всього	1113	99.5	100.0	
Пропущені	Немає відповіді	6	.5		
Разом		1119	100.0		

Соціальний клас (суб'єктивно)					
		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Валідні	Вищий клас	4	.4	.4	.4
	Вищий середній клас	145	12.9	13.5	13.9
	Нижній середній клас	399	35.6	37.2	51.0
	Робочий клас	352	31.5	32.8	83.9
	Нижчий клас	173	15.5	16.1	100.0
	Всього	1073	95.9	100.0	
Пропущені	Немає відповіді	46	4.1		
Разом		1119	100.0		

Додаток 2.5

Кореляційна таблиця Ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або отримання хабара * Стать				
% в Стать				
		Стать		Разом
		Чоловік	Жінка	
Ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або отримання хабара	Зовсім ніякого ризику	11.3 %	10.1 %	10.6 %
	2	5.5 %	8.8 %	7.5 %
	3	14.8 %	10.9 %	12.5 %
	4	11.9 %	10.9 %	11.3 %
	5	18.5 %	19.6 %	19.1 %
	6	13.1 %	10.7 %	11.7 %
	7	9.4 %	12.5 %	11.2 %
	8	6.6 %	6.8 %	6.7 %
	9	2.1 %	2.4 %	2.2 %
	Ризик дуже великий	6.8 %	7.4 %	7.1 %
Всього		100.0 %	100.0 %	100.0 %

Додаток 2.6

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимпт. значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	12,357[a]	9	.194
Відношення правдоподібності	12.480	9	.188
Залежність лінійно-лінійна	.644	1	.422
Кіл-сть валідних спостережень	1167		

а. У 0 (0,0%) комірках очікувана частота менша за 5. Мінімальна очікувана частота дорівнює 10,85.

Додаток 2.7

Статистика груп					
Стать		N	Середнє	Стд. відхилення	Стд. помилка середнього
Ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або отримання хабара	Чоловік	485	4.90	2.478	.113
	Жінка	680	5.03	2.531	.097

Додаток 2.8

Т-тест для незалежних вибірок за ознакою 120. "Ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або отримання хабара"										
		Тест Левена на рівність дисперсій		Тест Стьюдента на рівність середніх						
								Стд. помилка різниці	95% довірчий інтервал різниці середніх	
		F	Знч.	t	ст.св.	Значущість (2-сторонння)	Різниця середніх		Нижня межа	Верхня межа
Ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або отримання хабара	Припускається рівність дисперсій	.213	.644	-.844	1163	.399	-.126	.149	-.419	.167
	Рівність дисперсій не передбачається			-.847	1055.031	.397	-.126	.149	-.418	.166

Додаток 3.1

Кореляційна таблиця Частота, з якою пересічні громадяни дають хабарі, дарують подарунки або роблять послуги місцевим чиновникам/надавачам послуг з метою одержання вигоди * Соціальний клас (суб'єктивний фактор)

% Соціальний клас (суб'єктивно)

		Соціальний клас (суб'єктивно)					
		Вищий клас	Вищий середній клас	Нижній середній клас	Робочий клас	Нижчий клас	Разом
Частота випадків, коли пересічні громадяни дають хабара, роблять подарунок або послугу місцевим чиновникам/надавачам послуг для того, щоб отримати вигоду	Ніколи	12.5 %	18.0 %	31.2 %	23.1 %	31.4 %	26.7 %
	Рідко	50.0 %	40.7 %	41.1 %	45.4 %	41.7 %	42.6 %
	Часто	25.0 %	34.7 %	24.7 %	29.7 %	24.0 %	27.6 %
	Завжди	12.5 %	6.7 %	3.0 %	1.7 %	2.9 %	3.1 %
Всього		100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %

Додаток 3.2

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	28,016[a]	12	.006
Відношення правдоподібності	26.447	12	.009
Залежність лінійно-лінійна	5.708	1	.017
Кіл-сть валідних спостережень	1080		

а. У 5 (25,0%) комірках очікувана частота менша за 5. Мінімальна очікувана частота дорівнює ,25.

Додаток 3.3

Спрямовані міри

			Значення	Асимптотична стдандартна помилка	Прибл. T[b]	Прибл. Значущість
Порядкова за порядковою	d Сомерса	Симетрична	-.049	.027	-1.855	.064
		Залежна Частота випадків, коли пересічні громадяни дають хабарі, роблять подарунки або надають послуги місцевим чиновникам/надавачам послуг для того, щоб to get se	-.048	.026	-1.855	.064
		Залежна Соціальний клас (суб'єктивно)	-.051	.027	-1.855	.064

a. Не маючи на увазі істинність нульової гіпотези.

b. Використовується асимптотична стандартна помилка в припущенні істинності нульової гіпотези.

Додаток 3.4

Симетричні міри

		Значення	Асимптотична стдандартна помилка[a]	Прибл. T[b]	Прибл. Значущість
Порядкова за порядковою	Тау-b Кендала	-.049	.027	-1.855	.064
	Тау-c Кендала	-.046	.025	-1.855	.064
	Гама	-.071	.038	-1.855	.064
Кіл-сть валідних спостережень		1080			

a. Не маючи на увазі істинність нульової гіпотези.

b. Використовується асимптотична стандартна помилка в припущенні істинності нульової гіпотези.

Додаток 3.5

Спрямовані міри						
			Значення	Асимптотична стандартна помилка[a]	Прибл. T[b]	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Лямбда	Симетрична	.005	.011	.422	.673
		Залежна Частота випадків, коли пересічні громадяни дають хабар, роблять подарунок або послугу місцевим чиновникам/надавачам послуг для того, щоб отримати вигоду	0.000	0.000	.[c]	.[c]
		Залежна Соціальний клас (суб’єктивно)	.009	.021	.422	.673
	Тау Гудмена і Краскала	Залежна Частота випадків, коли пересічні громадяни дають хабар, роблять подарунок або послугу місцевим чиновникам/надавачам послуг для того, щоб отримати вигоду	.007	.003		,024[d]
		Залежна Соціальний клас (суб'єктивно)	.007	.003		,002[d]
		Симетрична	.010	.004	2.541	,009[e]

	Коефіцієнт невизначеності	Залежна Частота випадків, коли пересічні громадяни дають хабар, роблять подарунок або послугу місцевим чиновникам/надавачам послуг для того, щоб отримати вигоду	.010	.004	2.541	,009[e]
		Залежна Соціальний клас (суб'єктивно)	.009	.004	2.541	,009[e]

a. Не маючи на увазі істинність нульової гіпотези.

b. Використовується асимптотична стандартна помилка в припущенні істинності нульової гіпотези.

c. Неможливо обчислити, оскільки асимптотична стандартна помилка дорівнює нулю.

d. На підставі апроксимації хі-квадрат

e. Імовірність відношення правдоподібності хі-квадрат.

Додаток 3.6

Симетричні міри			
		Значення	Прибл. Значущість
Номінальна за номінальною	Фі	.161	.006
	V Крамера	.093	.006
	Коефіцієнт спряженості	.159	.006
Кіл-сть спостережень		1080	

Додаток 4.1

Кореляційна таблиця Ризик бути притягунтим до відповідальності за дачу або одержання хабара * Тип населеного пункту

% в Тип населеного пункту

		Тип населеного пункту					
		Столиця	Обласний центр	Районний центр	Інше місто, селище міського типу	Село	Разом
Ризик бути притягунтим до відповідальності за дачу або одержання хабара	Зовсім ніякого ризику	5.6%	6.5%	11.4%	10.2%	14.6%	10.6%
	2	10.1%	8.9%	6.4%	6.8%	7.0%	7.5%
	3	10.1%	12.0%	11.7%	13.6%	13.6%	12.4%
	4	7.9%	11.3%	13.4%	9.3%	11.1%	11.3%
	5	15.7%	22.6%	17.7%	13.6%	20.1%	19.1%
	6	11.2%	14.0%	8.0%	8.5%	13.8%	11.7%
	7	22.5%	10.6%	12.0%	13.6%	7.6%	11.2%
	8	10.1%	8.2%	6.0%	10.2%	4.1%	6.7%
	9	4.5%	1.7%	1.7%	2.5%	2.4%	2.2%
	Ризик дуже великий	2.2%	4.1%	11.7%	11.9%	5.7%	7.2%
Всього		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Додаток 4.2

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	77,391[a]	36	.000
Відношення правдоподібності	76.374	36	.000
Залежність лінійно-лінійна	6.314	1	.012
Кіл-сть валідних спостережень	1167		

Додаток 4.3

Спрямовані міри

			Значення	Асимптотична стдандартна помилка	Прибл. T[b]	Прибл. Значущість
Порядкова за порядковою	d Сомерса	Симетрична	-.062	.022	-2.844	.004
		Залежна Ризик бути притягнутим до відповідальності за дачу або одержання хабара	-.068	.024	-2.844	.004
		Залежна Тип населеного пункту	-.058	.020	-2.844	.004

Додаток 4.4

Симетричні міри

		Значення	Асимптотична стдандартна помилка[a]	Прибл. T[b]	Прибл. Значущість
Порядкова за порядковою	Tay-b Кендала	-.063	.022	-2.844	.004
	Tay-c Кендала	-.064	.022	-2.844	.004
	Гама	-.076	.027	-2.844	.004
	Кореляція Спірмена	-.080	.028	-2.755	,006[c]
Інтервальна за інтервальною	R Пірсона	-.074	.028	-2.519	,012[c]
Кіль-сть валідних спостережень		1167			

a. Не маючи на увазі істинність нульової гіпотези.

b. Використовується асимптотична стандартна помилка в припущенні істинності нульової гіпотези.

Додаток 4.5

Кореляційна таблиця Частота, з якою пересічні громадяни дають хабарі, дарують подарунки або роблять послуги місцевим чиновникам/надавачам послуг з метою одержання вигоди * Тип населеного пункту

% в Тип населеного пункту

		Тип населеного пункту					Разом
		Столиця	Обласний центр	Районний центр	Інше місто, селище міського типу	Село	
Частота, з якою пересічні громадяни дають хабарі, дарують подарунки або роблять послуги місцевим чиновникам/надавачам послуг з метою одержання вигоди	Ніколи	3.3%	30.4%	20.7%	27.4%	32.8%	26.4%
	Рідко	44.0%	37.7%	41.7%	48.1%	44.4%	42.5%
	Часто	44.0%	29.3%	33.7%	22.6%	20.7%	28.0%
	Завжди	8.8%	2.6%	4.0%	1.9%	2.1%	3.2%
Всього		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Додаток 4.6

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	64,413[a]	12	.000
Відношення правдоподібності	72.058	12	.000
Залежність лінійно-лінійна	32.232	1	.000
Кіл-сть валідних спостережень	1133		

Додаток 4.7

Спрямовані міри

			Значення	Асимптотична стдандартна помилка[a]	Прибл. T[b]	Прибл. Значущість
Порядкова за порядковою	d Сомерса	Симетрична	-.137	.025	-5.513	.000
		Залежна Частота, з якою пересічні громадяни дають хабарі, дарують подарунки або роблять послуги місцевим чиновникам/надавачам послуг з метою одержання вигоди	-.129	.023	-5.513	.000
		Залежна Тип населеного пункту	-.145	.026	-5.513	.000

a. Не маючи на увазі істинність нульової гіпотези.

b. Використовується асимптотична стандартна помилка в припущенні істинності нульової гіпотези.

Додаток 4.8

Симетричні міри

		Значення	Асимптотична стдандартна помилк[a]	Прибл. T[b]	Прибл. Значущість
Порядкова за порядковою	Тау-b Кендала	-.137	.025	-5.513	.000
	Тау-c Кендала	-.129	.023	-5.513	.000
	Гама	-.192	.034	-5.513	.000
	Кореляція Спірмена.	-.160	.029	-5.461	,000[c]
Інтервальна за інтервальною	R Пірсона	-.169	.029	-5.757	,000[c]
Кіль-сть валідних спостережень		1133			

a. Не маючи на увазі істинність нульової гіпотези.

b. Використовується асимптотична стандартна помилка в припущенні істинності нульової гіпотези.

Додаток 5

Категорія респондентів	Сприйняття рівня корупції в Україні	Ризик бути притягнутим до віповідальності за дачу або одержання хабаря	Толерантність сприйняття корупції	Частота давання подарунка або хабаря для вирішення особистих питань
Жінки та чоловіки	Зв'язок між обраними змінними відсутній	Зв'язок між обраними змінними відсутній	Розбіжності середніх значень статистично не значущі	Зв'язок між обраними змінними відсутній
Різні вікові групи	Прямий зв'язок між обраними змінними Особи вікової групи 30-49 років більше схильні до того, що корупція частково існує в Україні, на відміну від осіб старшої вікової групи (50+ років), які більше схильні вважати, що корупція є повсюдним явищем.	Зв'язок між обраними змінними відсутній	Розбіжності середніх значень статистично не значущі	Зв'язок між обраними змінними відсутній
Соціальні класи (за суб'єктивною оцінкою)	Сильний прямий зв'язок між обраними змінними Ті, хто за власною оцінкою віднесли себе до нижчого та робочого класів відмічають, що корупція в Україні існує повсюди	Слабкий лінійний зв'язок між обраними змінними	Розбіжності середніх значень статистично значущі	Ті, хто за власники оцінками віднесли себе до вищого та вищого середнього класу, дають хабарі частіше, аніж представники інших класів
За типом населеного пункту	Зв'язок між обраними змінними відсутній	Дуже слабкий зв'язок між обраними змінними	Розбіжності середніх значень статистично значущі	Слабкий лінійний зв'язок між обраними змінними

Анотація

до бакалаврської роботи Сошенко А.С.

Дискурсивний вимір корупції в Україні: стан і сприйняття

Бакалаврська робота присвячена аналізу дискурсивного виміру корупції в українському суспільстві. Корупція розглядається не лише як правопорушення чи інституційна аномалія, а як соціальний конструкт, що формується в результаті культурних, політичних та мовних практик. Об'єктом дослідження є корупція як соціальна практика, а предметом — сприйняття корупційних практик повнолітнім населенням України.

У першому розділі висвітлено основні теоретико-методологічні підходи до соціологічного аналізу корупції. Здійснено глибокий огляд класичних і сучасних соціологічних теорій, зокрема структурно-функціонального аналізу, концепції соціального капіталу, критичного дискурс-аналізу Нормана Феркло, а також постструктуралістської теорії дискурсу Ернесто Лакло та Шанталь Муфф. Обґрунтовано, що корупція в сучасному українському контексті постає як результат соціального конструювання та дискурсивної артикуляції — тобто її сприйняття залежить від смислів, які закріплюються в публічному просторі.

У другому розділі представлено емпіричний аналіз сприйняття корупційних практик за соціально-груповими ознаками. На основі даних сьомої хвилі Світового дослідження цінностей визначено специфіку оцінок корупції в Україні за віком, статтю, соціально-економічним статусом та типом населеного пункту. Встановлено, що сприйняття корупції значною мірою залежить від соціального контексту та позиції індивіда в структурі суспільства. Зокрема, жінки, особи з нижчим доходом і мешканці менших населених пунктів демонструють вищу чутливість до негативних наслідків корупції. Водночас високостатусні групи можуть демонструвати

толерантніше ставлення до окремих проявів корупції, що пояснюється прагненням зберегти доступ до ресурсів та впливу.

За результатами дослідження було виявлено, що корупція в Україні не зводиться лише до правопорушення, а є інтегрованою частиною соціального порядку, що формується через повсякденні практики та дискурси. Саме мова — як інструмент артикуляції влади, відповідальності, “нормальності” чи “аномії” — відіграє ключову роль у відтворенні корупційних практик як частини культурної матриці.

Ключові слова: корупція, соціальна практика, дискурс, соціальне конструювання, сприйняття корупції, критичний дискурс-аналіз, гегемонія.

Abstract

to the Bachelor's thesis Soshenko A.

The Discursive Dimension of Corruption in Ukraine: Status and Perception

The bachelor's thesis is devoted to the analysis of the discursive dimension of corruption in Ukrainian society. Corruption is viewed not only as an offence or institutional anomaly, but as a social construct that is shaped by cultural, political and linguistic practices. The object of the study is corruption as a social practice, and the subject is the perception of corruption practices by the adult population of Ukraine.

The first chapter highlights the main theoretical and methodological approaches to the sociological analysis of corruption. An in-depth review of classical and modern sociological theories is made, including structural-functional analysis, the concept of social capital, critical discourse analysis by Norman Fairclough, and poststructuralist discourse theory by Ernesto Laclau and Chantal Mouffe. It is substantiated that corruption in the modern Ukrainian context appears as a result of social construction and discursive articulation, its perception depends on the meanings that are fixed in the public space.

The second chapter presents an empirical analysis of the perception of corruption practices by social group. Based on the data of the Seventh Wave of the World Values Survey, the specifics of corruption assessments in Ukraine by age, gender, socio-economic status and type of settlement are determined. It has been found that the perception of corruption largely depends on the social context and the position of the individual in the structure of society. In particular, women, people with lower incomes and residents of smaller settlements demonstrate a higher sensitivity to the negative effects of corruption. At the same time, high-status groups may demonstrate a more tolerant attitude to certain manifestations of corruption, which is explained by the desire to maintain access to resources and influence.

The study found that corruption in Ukraine is not limited to an offence, but is an integrated part of the social order, shaped by everyday practices and discourses. It is language - as a tool for articulating power, responsibility, ‘normality’ or ‘anomie’ - that plays a key role in reproducing corrupt practices as part of the cultural matrix.

Keywords: corruption, social practice, discourse, social construction, perception of corruption, critical discourse analysis, hegemony.